

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

# आनन्द भूमि

The Ananda Bhoomi

वर्ष ३१ अंक ६ कप्ति-कथिन मार्च



बुद्धकालीन अग्रलाभी अरहत शिक्षु सीवलि



# आनन्द भूमि

नेपालको पाठिलो बौद्ध मासिक



२०६० कति पूर्णी- आश्विन पूर्णिमा  
बु.सं. २५४७

वर्ष ३१ अंक ६  
ने.सं. ११३३

The Ananda Bhoomi (Year 31, Vol.6)  
A Buddhist Monthly : Oct/Nov 2003

प्रगुरु सत्त्वाहकार  
मिश्नु कुमार काशयप गहारथविर (अध्याक्ष, आकुविहार)

मिश्नु ज्ञानपूर्णि गहारथविर (प्रगुरु, विश्वाशित विहार)

सत्त्वाहक  
स्थान

सह-सत्त्वाहकहरू  
मिश्नु नियोगी (विश्व शान्ति विहार, ४४८२६८४)  
राजु गहर्जन (गजे, ७७२७८८)  
पर्स्तगान शावय, ओकुविहार, ७७२७४४८

विशेष सहयोग  
विभुतवधर तुलाधर, मुरुखेल

सत्त्वाहकहरू  
मिश्नु धर्मगृही (सचित, आकुविहार)  
तीर्थ नारायण गानधर (अध्याक्ष आकु खायक समा)

कर्तव्यात् सज्जा  
दिल्ली चाग गौतम 'राजु', दिपक गहर्जन

प्रकाशक  
आनन्दकुटी विहार गुरी

प्रगुरु व्यवस्थापन तथा सह-प्रकाशक  
सुखी होतु नेपाल

वितरण व्यवस्थापन  
सधरतन डगोल, रामेश गहर्जन, सरेन्द्र गहर्जन,

आधिक व्यवस्थापन  
सुरेश गहर्जन, सुरज गहर्जन, तिलोद गहर्जन,  
तुलाधर गहर्जन

सहयोगीहरू

दुर्द जयठी समारोह समिति (भीष्म), थामोर पहुङ, अ.कल्पावती,  
विश्वविहाराय (बुटपल), हारिगोपाल गहर्जन, जंगाराम गहर्जन, पेमा  
ब्रेष, सरिता अवाले, सुरक्षेशी ब्रेष (बबेपा), उर्मिला गहर्जन,  
विकाश तामाङ, पुष्कर शावय (बुटपल), विकाश गहर्जन, अजय  
शावय।



"सकरानी असाधूनि - अत्तनो अहितानि च ।

यं वे हितञ्च साधुञ्च - तं वे परम दुक्करं ॥"

आफूलाई अहित हुने अकुशल कर्म गर्न  
सजिलो हुन्दै । आफूलाई भलाई हुने, हित हुने कुशल  
कर्म गर्नु अति नै गाढो हुन्दै ।

"सुकरं साधुना साधु - साधु पापेन दुक्करं ।

पापं पापेन सुकरं - पापमहियेह दुक्करं ॥"

असल मानिसहरूलाई रामो काम गर्न राजिलो  
हुन्दै । तर स्वराब मानिसहरूलाई रामो काम गर्न  
गाढो हुन्दै । नरामो मानिसहरूलाई नरामो काम  
गर्न राजिलो हुन्दै । तर रामो मानिसहरूलाई नर  
मो काम गर्न गाढो हुन्दै ।

- धम्मपद

सम्पर्क कार्यालय

सुखी होतु नेपाल,

बुद्ध विहार भूटीमण्डप, पो.ब.न. ११३, काठमाडौं

फोन/फैक्स ४२२६७०२/४४८२२५० E-mail : sukhi@ntc.net.np

वार्षिक रु. १५०/-

एकपत्रि रु. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौ ।

आनन्द भूमि

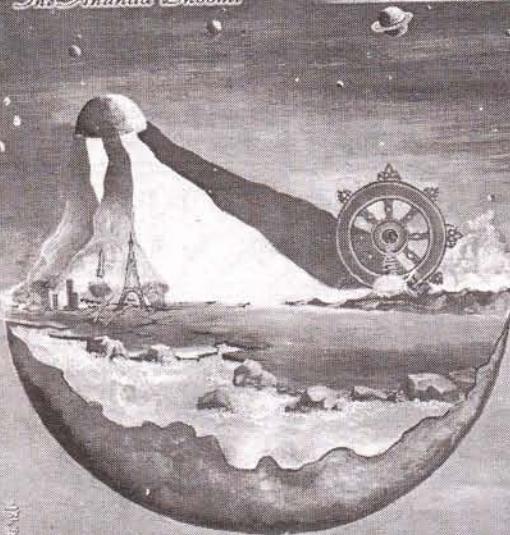


—■ गताङ्कमा प्रकाशित आनन्द भूमि ■—

# आनन्द भूमि

The Ananda Bhumi

लेपालस्थी प्रकाशन बोध अधिकार प्रभावित



प्रकाशन संस्था शुद्धेत्यनन्द प्राचीनालित रामो विक्रमपाल आनन्द भूमि आनन्दो गीती

## विषयालय सूची

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	सम्पादकीय		३
२.	मिक्षु धर्मानन्द	-सायमी के. रवि	४
३.	शान्तिका लागि बुद्धोपदेश	-मिक्षु ज्ञानपूर्णिक	५
४.	संज्ञा विपर्यास र बौद्ध दृष्टि	-आचार्य श्रीधर राणा	९
५.	के अयोध्या बौद्ध नगरी थियो	-डा. तुलसीराम	११
६.	बौद्ध तीर्थयात्रा केलाएर हेर्दा.....	-मिक्षु सुशील	१३
७.	विनासकाले विपरित बुद्धि	-मिक्षु बोधानन्द	१८
८.	बुद्धको व्यक्तित्व र लोकसेवा ...	-पूर्णमान चित्रकार	१९
९.	बुद्धको अस्थिथातु एक अध्ययन	-मिक्षु संघरक्षित	२१
१०.	हाम्रो सानो सुन्दर देश	-हिरण्यराज वज्राचार्य	२३
११.	प्रवज्याको अनुभव	-अ. नन्दावती	२३
१२.	धर्म दायाद.	-जोति शाक्य	२४
१३.	प्याचा: धःचा	-पूर्ण काजी उपासक	२४
१४.	जीवन सार्थकया लैपु	-योगराज शाक्य	२५
१५.	Devleoping the right view.	-Dr. Ganesh Mali	२७
१६.	Impact of Buddhism in ...	-Gautam Jyapu	२८
१७.	बौद्ध गतिविधि	-सुखी होतु डेस्क	२९

*The language of compassion  
is the language of the heart.*

## Dampa Enterprises

Tibetan Raw Wool,  
Pashmina & Silk Yarn  
Wholeseller

Tel : 4270828 (Off.) 4272945 (Res.)  
Fax : 4278926, 4484129 (Show room)  
Mobil : 981020922  
Swayambhu (Ring Road)  
Kathmandu – 15, Nepal

*Do not believe just  
anything But think and  
verify for yourself.*



Ajay Emporium

NAGHAL TOLE  
KATHMANDU, NEPAL



हिंसात्मकतामा होइन अकुशलताप्रति विजय प्राप्त गर्न सक्छौं

## संघपालकीय

हिंसा निश्चय पनि कसैलाई प्रिय लाग्दैन र पनि किन यहाँ हिंसा नै बढी हावी भइरहन्छ ? यो विडम्बनाको विषय भएको छ। हामी हिंसा मात्र होइन हिंसक प्रवृत्तिलाई नै निर्मूल पार्नु पर्दछ भनी आदर्शवादका कुराहरूलाई जनमानस सामू लेखनको माध्यमले कलम चलाउँछौं, बोलीको गोली हाँडीमा मैके भुटेसरी भुटौं, संचार माध्यमलाई सबदो सदुपयोगको नाउंमा प्रचार-प्रसार-संचार गढ्दौं, केही उपायहरूलाई बाँकी नै के राखेका छौं र भन्ने जस्तो भान हामीलाई नभएको पनि होइन होला शायद। तर पनि हामी विवशमै जतातै हिंसाको माहौल छाएको चित्रणलाई मुक दर्शक भई हेर्न बाध्य नै छौं।

हिंसा निश्चय पनि सामाजिक विकारका लागि अनुकूल विषय होइन तापनि समाजको केही चरण हिंसाप्रस्त बन्न गर्दछ। हिंसा र हिंसक चेतनाले समाजलाई प्रभावित तुल्याएको हुने गर्दछ। हिंसा र हिंसक प्रवृत्तिलाई जति नै आलोचना गरेपनि यसका दुष्प्रभावलाई जबसम्म व्यक्तिले आफ्नो अन्तस्करणवाट ठम्याएर सोबाट मुक्त हुने चाहनालाई प्रवल पार्न सकिने छैन, त्यसबेलासम्म यसको प्रभाव बलियो रहने गर्दछ। हिंसा र हिंसक चेतना आधिपत्य वा मालिकत्व भावको उपज हो। मैले भनेको मान्यै पर्दछ, मैले भने जस्तै हुनुपर्दछ भन्ने सोचाइलाई जब व्यक्ति-समूह वा संगठन विशेषले बलजप्ती लादू खोज्छ, तब सभ्यताको खोल च्यात्च्यूत पार्दा देखापन्न व्यवहार हो, हिंसा। सभ्यताको विपक्षमा देखापन्न यसले मानवलाई समझदारी सद्भाव र मानवीय मूल्य मान्यता भन्दा पर धकेले गर्दछ।

इतिहासको काल खण्डमा अनेकौं यस्ता घटनाहरु पाइन्छन् जसले सीमित समयका लागि मानवीयताको भावना ठप्प पारी दिएकोछ। त्यस्ता घटनाहरु मध्ये भारतीय उपमहाद्वीपमा चक्रवर्ती सम्राट बन्ने महत्वाकांक्षाले उफार्दा सम्राट अशोकले आफ्नै रक्त सम्बन्धितहरूलाई हिंसाको सिकार बनाउन पुगेका थिए। चक्रवर्ती सम्राट बनी उपमहाद्वीपको अधिपति बन्ने महत्वाकांक्षाले 'करिंग युद्ध' गर्ने पुगेका थिए। जुन युद्ध पश्चात् उत्पन्न चारैतिरको रुवावासी एवं छरपस्तिएका लाशहरूले दिएको पीडावाट मुक्ति पाउन सम्राट अशोकले आफ्नो हातको सशस्त्र त्यागेर बुद्धर्म मान्ने कबुल गरेका थिए। त्यस पछिका दिनहरूमा सम्राट अशोकले अनेकन मानव-हितका कार्यहरू गरी समाजिक भलाइका लागि राज्य-काष समेत खोलेका थिए।

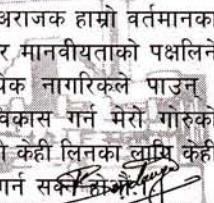
मानव चेतनामा विद्यमान मालिकत्वको भावले जन्माउने हिंसाजन्य कार्यहरूबाट बच्न सर्वप्रथम शीलको महत्व ठम्याउने चेतनाको दरकार हुने गर्दछ। प्राणीहरू सबैलाई समान दृष्टिले हेर्ने चेतना र आफू थ्रेष्ठ अन्य तुच्छ

ठान्दै शक्तिको भाषा बोल्ने चेतनाको गुण-अवगुण शीलले बुझाइदिन्छ। अविकसित-असन्तुलित असभ्य चेतनाको परिचय दिने हिंसक स्वभावलाई विकसित-सन्तुलित र सभ्यता उन्मुख दिशातर्फ बढाउनको लागि व्यवस्थित गर्ने जुन कार्य छ, सोहीलाई बुद्धर्मको भाषामा शील भन्ने हो। तथागत बुद्धले मानवताको विषयमा तिख्खर आवाज दिनु आफूद्वारा प्रतिपादित धर्मको जग - त्यसैले शीलमा स्थित छ भनी बुझाउन भएको हो।

आज भौतिक प्रगति उकाली लागीरहेको बेला मानवीय संवेदना र मानव-मानवमा वीचको हुनुपर्ने सौहार्दपूर्ण व्यहारमा हिंसाको बादल मडारीरहेको देखेर शान्तिका पक्षमा बोल्ने गर्दछन्। हिंसा र शान्ति दुई विपरित धुवहरू हुन्। हिंसाका काला बादलहरूले शान्ति र सहिष्णुताको व्यवहारका लागि शीलको महत्व अझ बढाइदिएका छन्। आफूना एकसय एक जना बन्धुहरूको हत्या गरी राज्य हात पार्ने सम्राट अशोक, इतिहासमा कलमित अध्यायको रूपमा स्मरण गर्ने कलिङ्ग युद्धका जनक सम्राट अशोक, चण्डालको रूपमा जनताद्वारा बदनाम सम्राट अशोकले बुद्ध धर्मले देखाएको मार्गमा लाग्ने अठोठ गरी आफूलाई बदलेर देखाए भने हामी एकाइसौं शताब्दीका चेतनशील मानव समाजका सदस्यहरू हिंसा र हिंसक चेतनाको विरुद्ध एकजूट हुन आफूनै चेतनालाई प्रथमतः व्यवस्थित पार्न किन हच्छने ?

विश्वको इकाई राष्ट्र, राष्ट्रको इकाई समुदाय-समाज, समाज-समुदायको इकाई परिवार, परिवारको इकाई विश्व हो। इकाईबाट समूहसम्म व्यापकता दिने सरल कार्यलाई उपेक्षा गरी विश्वशान्तिको चाहना गर्दैमा पूर्ण गर्नु सजिलो हुदैन। शान्तिको प्रारम्भ व्यक्तिबाटै हुने हो भन्ने सन्देश सम्राट अशोकको जीवनीले पनि भन्दछ। तसर्थ हिंसाको विरुद्ध शीलको पालना गर्ने प्रथमतः आफूनै व्यवहारलाई बदलौं। नारा र कोरा भाषणमा अल्फने कार्यलाई त्यागेर आफूनै चेतनालाई बदलौं।

हिंसाको चेतना सहितभै तथागत बुद्धलाई हत्या गर्ने चाहेने अंगुलिमालको चेतनामा परिवर्तन आए पश्चात् भन्नु भएको यो गाथालाई संभना गरौं- यो च पुञ्च पमोज्ज्वला पञ्च सो नप्मज्जति, सो'मं लोकं पभासेति अब्मा मुतो'व चन्दिमा अर्थात्- पूर्वकालमा प्रमादवश गलत मार्गमा लागेको भएतापनि पछि अप्रमादी भै कुशल बाटोलाग्ने व्यक्ति बादल मुक्त चन्द्रभै प्रकाशवान् हुनेछ।

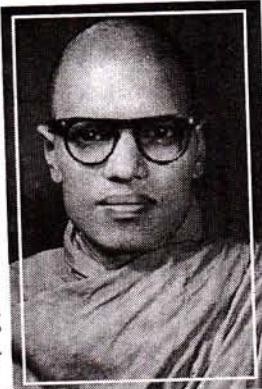
विद्यमान भय, आशंका र अराजक हाम्रो वर्तमानका काला बादल हटाउन शील-सद्भाव र मानवीयताको पक्षलिने चेतनाको विकास गर्ने अवसर प्रत्येक नागरिकले पाउन ! नागरिक नागरिकका वीच सद्भाव विकास गर्ने मेरो गोरुको बाहै टक्का भन्ने सोचाइलाई त्याग गरी केही लिनका लाग्नि केही दिन पनि जाने चेतनालाई विकास गर्न सक्न त्रुपान्  




## श्रद्धेय भिक्षु धर्मनित्व महास्थानीर

□ सायमी के. रवि

नेपालमा स्थानीय बुद्धधर्मको पुनर्जागरणको गोथुलीमा कान्तिपुरवासी नातिकाजी श्रेष्ठ अर्थात् महाप्रज्ञाको प्रभाव निकै सार्थक रहेको कुरा विगत इतिहासले सिद्ध गर्दछ । यसरी नै भारतमा रहेर बुद्धधर्मको गतिविधिलाई मूर्त रूप दिन त्यतिबेलबेला धर्मादित्य धर्माचार्यले जुन तरहले योगदान पुण्याएका थिए, त्यसलाई पनि विसंन सकिन्न। यस्तै प्रभावले कान्तिपुरमा कर्मशील अर्थात् भिक्षु प्रज्ञानन्दको आगमनलाई निम्नत्याइयो । यसपछि कान्तिपुरबाटै प्रव्रजित हुनेहरूमा भिक्षु बुद्धघोष पनि देखियो । उहाँहरूबाटै प्रभावित भएर प्रव्रजित जीवन यापन गर्ने एक कान्तिपुरवासी हुनुहुन्छ- श्रद्धेय भिक्षु धर्मानन्द महास्थानीर ।



काठमाडौंको महाबौद्ध-भोसिको टोल निवासी माता कृष्णमाया स्थापित र पिता अष्टमुनि स्थापितको कोखबाट वि.सं. १९७८ पौष १ गते पूर्णिमाका दिन पुण्यराज स्थापितको जन्म भएको थियो । मध्यम वर्गीय सिकर्मी परिवारमा जन्मेका पुण्यराज भिक्षु बुद्धघोष देखि प्रभावित भएर बुद्ध शासनमा श्रामणेर प्रव्रज्या हुने सोची २९ वर्षको उमेरमा निर्णय गर्नुभयो ।

२००७ सालमा नेपालमा राजनैति परिवर्तनका लागि ठूलो लहर छाइरहेको त्यो अवस्था, जति बेला पुण्यराज बुद्ध शासनमै आजीवन प्रव्रजित हुने जमको गर्दै भगवान् बुद्धले

प्रथम धर्मचक्र प्रवर्तन गरी पञ्च भद्रवर्गीयहरूलाई प्रव्रज्या दीक्षा प्रदान गरेको स्थल ऋषिपतन मिगदावन, बनारसमा पुगे । २००७ सालकै कार्तिक १५ गतेका दिन सारनाथस्थित बर्मा विहारको सीमागृहमा सयादो ऊ. कित्तिमा महास्थानीरको उपाध्यायत्वमा श्रामणेर प्रव्रजित भए । प्रव्रजित पछि पुण्यराजलाई नयाँ नाम श्रामणेर धर्मानन्द भनी नामाकरण गरियो । प्रव्रजित भैसकेपछि उहाँले धर्मको अध्ययन गर्नुभयो र केही समय पछि नेपालमा फर्की भिक्षु बुद्धघोषको अनुशासनमा सुमङ्गल विहारमा बस्नुभयो ।

श्रामणेर प्रव्रज्याको चार वर्ष पछि अर्थात् वि.सं. २०१३ कार्तिक १० का दिन बनारसमै बर्मा विहारको सीमागृहमा सयादो ऊ. कित्तिमाको आचार्यत्व एवं सयादो ऊ. नन्दिय महास्थानीरको उपाध्यायत्वमा उपसम्पदा दीक्षा प्राप्त गरी पूर्ण रूपमा भिक्षु हुनुभयो ।

यसपछि बढी सुमङ्गल विहारमा बस्नु हुने उहाँ भन्तेले वि.सं. २०१८ मा धुलिखेलस्थित शिखलापुर विहारको निर्माण गर्नुभयो । प्राकितिक रमणीयताले भरीपूर्ण अरण्यक जड्गल जस्तो लाग्ने सो विहारको कुटीमा बस्नुहुने उहाँ भन्ते हेदै अरण्यक भिक्षु जस्तो जो कोहीलाई पनि अनुभूत हुनेहुन्छ । बृद्धावस्थामा पनि एकै बस्नुहुने उहाँ शहरतिर विभिन्न कार्यक्रमहरूमा पालहुन्छ ।

उहाँको सुस्वास्थ्यको कामना !



जसले शील (धर्म) बुझेको छ, तर प्रयोगमा ल्याउँदैन, ऊ त्यो मान्छे सरह हुन्छ  
जसले बति बाल्छ र आँखा चिम्लिन्छ ।

**Shrestha Oil Distributors**  
**Pasupati Wool Works Pvt. Ltd.**

595, Battisputali Sadak, Ktm-9, Nepal  
P.O. Box : 9008, Tilganga, Kathmandu,  
Tel : 4483981, 4490067, Fax : 977-1-4474193  
E-mail : aksth@wlink.com.np





# शान्तिका लागि बुद्धोपदेश

□ शिक्षा ज्ञानपूर्णिक महारथविर

निर्देशक : आनन्दभूमि

आज विश्वका प्रायः जसो राष्ट्रहरूमा, देशहरूमा, ठाउँहरूमा हिंसा, भैं-झगडा, कलह, युद्ध, अशान्ति, काटमार, लुटपाट, जस्ता आतंक मच्चिरहेको छ । भयाकान्त अवस्थामा मानिस बाँचिरहनु परिरहेको छ । कहिं कतै अहिंसाको भलक शान्तिको आभास भ-भक्तिएको पाइँदैन । एक अर्काप्रति द्वन्द्व, संशय, आशंका, अन्धविश्वास, वैमनस्यता, द्वेष, कोध, आघात, आकोशाले ठाउँ ओगिटिरहेको छ । स्नेह माया, ममता, सहिष्णुता, दया, क्षमा, सहनशीलता, मैत्री, करुणा, छचल्किनुको सद्गमा, जगाउनुको ठाउँमा कूरता, बर्वरता, अ-सहिष्णुता, रिस-राग, हिंसा, बदला, ईर्ष्या, जलन, कठोरता, छल-कपटको भावना बढौदै गईरहेको छ । कसैले कसैमाथि सद्भावना सहानुभूति, मित्रता, प्रसन्नता, सौहार्दता, आत्मियता, कोमलता प्रदर्शन गर्न सकिएको विरलै मात्रै पाईँन्छ । हंसमुख अनुहार समेत देख्न मुश्किल भईसकेको भान हुन्छ । सबै जसोको निधार खुम्चिएको, तनावग्रस्त, भृकुटी कसिसएको तन्किएको, दान्किएको जस्तो देखापर्दछ । यसको प्रभाव अरु-अरु राष्ट्र, देश, ठाउँहरूमा जस्तै हाम्रो राष्ट्र, हाम्रो देश, हाम्रो ठाउँमा पनि त्यतिकै हावी हुँदै गईरहेको देखिन्छ । यसको कारण के होला ?

शान्तिका अग्रदूत, शान्ति नायक, शान्तिका पक्षपाती, शान्तिका पूजारी भगवान् गौतम बुद्ध जन्मेको, जन्माएको यो देश नेपाल । शान्ति क्षेत्र बन्न उत्सुक यो देश । शान्तिको ज्योति निरन्तर बलिरहन प्रयासरत रहेको यो देश । अहिंसाको बोलवाला मच्चिएको यो देश । शान्तिको ठुलो नारा कानै फुट्ला जस्तो घन्किरहेको बुलन्द भइरहेको यो देश । तर खोइ त यहाँ अहिंसाको रूपरेखा, शान्तिको शीतल छाँया । साँच्चै भन्ने हो भने अहिंसा र शान्ति एक अर्काको पूरक पक्षहरू हुन् । अहिंसा विना शान्ति खप्न सक्तैन, शान्तिविना अहिंसा पलाउन पाइँदैन । तर विडम्बना, आज, यो देश रगतको खोलो बग्ने देश हुनगइरहेको छ । आफै देशका सन्तान दाजुभाई, दिदी-बहिनी, बाल-बालिका, तरुण-तरुणी, युवा-युवती, बाबु-बाजे, मुमा-बज्जैहरूको न्यानो तातो रातो रगतको घटना लागेको देश हुन पुगेको छ । सारा विश्वका मानिसहरूको हृदय पटलमा शान्त, स्वच्छ, सुन्दर रमणीय रहेको यो देश आज भ्रान्त, आकान्त, अशान्त, अमनोरम हुन पुगेको छ । भयावह, स-शक्ति, असुरक्षित, आत्कित हुनपुगेको छ । किन होला ?

यहाँनिर अहिंसा र हिंसा शब्दको विषयमा पनि केही चर्चा गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ जस्तो लाम्छ । अहिंसा र अहिंसा दुई शब्द जोडेर बनेको शब्द हो । “अ” प्रतिपोध अर्थवाची हो “न” जस्तै, न हिंसा अहिंसा । हिंसामा हिंसा धातु आ प्रत्यय जोडिएको छ । हिंसा धातुको अर्थ पालि व्याकरण अनुसार हिंसा गर्ने अर्थमा व्यक्त छ । हिंसा भन्नाले पौरुष वचनद्वारा अरुलाई पीडा दिनु दण्डादिद्वारा मार्नु, पिटनु, चोटपटक पुऱ्याउनु, हत्या गर्नु, शारीरिक मानसिक यातना दिनु, सास्ति गर्नु आदि जम्मै यसै भित्र समावेश भएका हुन्छन् । आफूलाई पनि अरुलाई पनि कष्ट पुऱ्याउनु दुःख दिनु हिंसाको स्वभाव हो । रगत चुसेर दुखाइ दिनु पनि हिंसा नै हो । हिंसा भइरहेको बेलामा पनि भइसकेको बेलामा पनि यसले हानि नोक्सानी पुऱ्याइराखेकै हुन्छ । हात गोडा, लटी, दण्डी आदि प्रयोग गरी हिर्काउनु, हान्नु, लात, मार्नु, लछार पछार गर्नु, सिंगले हान्नु र शारीरिक यातना दिनु, गला घोटनु, पिस्तोल बन्दूक आदिले हान्नु, बलात्कार गर्नु, खुकुरी आदिले काटनु, टाउको आदि छिनाउनु, जबर्जस्त अन्याय पूर्वक बल प्रयोग गर्नु आतंककित पार्नु, हमला गर्नु यी सबै नै हिंसा हुन् ।

यी अमानवीय पाशविक व्यवहारकियाकलापहरूलाई त्यागी जब मानिस दण्डविधान, शस्त्र अस्त्र विधानबाट अलगिगएको हुन्छ, मारकाट घात-प्रत्याघातमा संलग्न हुँदैन, तब त्यसलाई अहिंसाको संज्ञा दिन सकिन्छ । “नहिंसती” अहिंसा” जसले शरीर, वचन र मनले हिंसा गर्दैन, जसमा हिंसा गरिने चेतना छैन । जसमा अहिंसावर्द्धन स्वभाव मात्र छ, त्यो व्यक्ति नै साँच्चिको अहिंसक भन्न सुहाउँछ, उसमा अहिंसा पलाएको छ भन्न मिल्छ ।

अहिंसा गुणात्मक अथवा भावात्मक शब्द हो । यो अन्तस्करणमा पलाउने र प्रस्फुटित हुने सद्गुणपूर्ण शुद्ध चरित्र हो । यसको विकासको लागि हामीले भित्री हृदय देखी नै सच्चिरित्रताको अभ्यास गर्नुपर्दछ । आफ्नो मनस्थितिलाई दिग्गे, दरिलो र मजबूत पान दीर्घकालीन अभ्यास चाहिन्छ । रीसराग, ईर्ष्या-कोध, द्वेष-आक्रोस, बदलाको भावना, आघात, कुण्ठा, म्रक्ष, शठता, कुटिलता, आदि यी मानसिक दुर्गुण र दुर्बलताहरूलाई हटाई शान्ति, दया, क्षमा, धैर्य, मित्रता, करुणा, परोपकारिता, सद्भावना, सहिष्णुता, आत्मियता, भातृत्व,

अपनत्व, त्याग, उदारता, सहनशीलता, आदि मानसिक सद्गुणहरू र दृढ़ सन्तुलित मानसिक क्षमतालाई सतत् सचेत गराई निरारामी राखी उत्पादन गराउनुको साथै त्यसमा अभ्यस्त भएर पनि रहनु अति आवश्यक हुन्छ ।

यदि त्यस किसिमको मानसिकतालाई सबल पारेर सक्षम तुल्याइराखेको छैन भने कारण नजुधेसम्म त आफू अति नै क्षमाशील, दयावान, मैत्रीपूर्ण, धैर्यधारी, सहनशील, धर्मात्मा ठानि राखिने भएता पनि जब त्यस्तै कारण र घटनासित सामना गर्नुपर्ने अवस्था आउँछ, तब आफू पराजित भएर बस्नुपर्ने स्थितिमा पुगि हाल्दछ । अहिंसाको पक्षपाती हुँदाहुँदै पनि आखिरमा बाध्यतावश हिंसाको क्षेत्रितर धकेलिन पुगिन्छ र चाही नचाहिकन पनि आतंक र बर्बरतालाई अपनाउनु पर्ने स्थिति आइलागदछ । यस्तो स्थितिमा मैले के न गर्नसक्छु र ! यस्तै परिस्थितिको सृजना भइहाल्यो क्यारे ! भनेर गुनासो पोख्लु तोह पार्नु बाहेक अर्को केही उपाय गर्ने बाटो सुलिङ्गदैन । कमजोर मानसिकता र अभ्यस्त चरित्रताको परिचय नै यही हो ।

सांच्चकै, यो देश हाम्रो नेपाल विभिन्न दृष्टिकोणले सही रूपमा शान्ति क्षेत्र नै हुनुपर्ने देश थियो र छ, पनि । शान्ति क्षेत्र बन्न यो देशमा के को कमी थियो र ? तै पनि आज यो देश भ्रान्तिपूर्ण रहन गयो । यस्तो हुनुमा दोष कस्को ? जिम्मेवारी को नि त ? व्यक्ति विशेष नै हो कि अथवा अन्य कुनै रहस्यपूर्ण कारण रहेको छ ? यदि व्यक्ति विशेष नै हो भने त्यो व्यक्ति को नि त ? वास्तवमा कुनै एकजना व्यक्ति विशेषलाई दोषीको रूपमा औल्याउन सजिलो हुँदैन । हुन पनि सक्तैन । किन भने यस भित्र व्यक्ति नभई कसैको भावना लुकेको हुन्छ, विचार लुकेको हुन्छ, चिन्तन मनन प्रणाली लुकेको हुन्छ, व्यक्तिको तुर्कानाले लुकामारी खेलिराखेको हुन्छ, धारणा लुकेको हुन्छ, सोचाई लुकेको हुन्छ, अनि हुन्छ, दृष्टि लुकेको ।

जब मानिसको संकल्प मिथ्या हुन्छ, भावना गलत हुन्छ, विचार चिरिएको हुन्छ, चिन्तन मनन प्रणाली भिन्न खालको हुन्छ, तर्कनाले मिथ्या रूप लिएको हुन्छ, तब धारणा पनि मिथ्या हुन्छ, सोचाई ठीक ठाउँमा हुँदैन, अन्तर्मनले हेर्ने दृष्टि बाँधिएको हुन्छ । दृष्टि बाँगिए पछि उनको दर्शन ठीक ठाउँमा रह्दैन । भुलभुलैयामा पर्न जान्छ, भ्रमात्मक हुन्छ । विपर्यासले भरिएको हुन्छ । त्यो बेला असारलाई सार र सार लाई असार भनेर लिने गर्दछ । मिथ्या संकल्पलाई गौचरण बनाउने त्यो व्यक्तिको मनले कहिलै सारको पत्ता लगाउन सक्तैन । खोकोलाई ठोस सम्भन्ध । खालिलाई भरिएको ठान्दछ । विश्रेतोलाई सप्रेक्षो मान्दछ । बाटोमा गुटमुटिराखेको ढोरीलाई साँप सम्भन्ध । अङ्घारोमा भारपातको थुम्कोलाई

हाती सम्भन्ध । खेतमा ठड्याइराखेको बुख्याचालाई मान्द्ये ठान्दछ । मृग तृष्णालाई साँच्चिको पानी सम्भन्ध । केराको बोटलाई अगरातको खम्बा सम्भन्ध । फलामे दण्डीलाई सुकेको काठ सम्भन्ध । सही के हो छुट्याउन सक्तैन । आजकलको नक्कली प्लाष्टिकको चीजबीज फलफूलहरू जस्तै । कुन सबकली हो कुन नक्कली हो छुट्याउन नै गाहो ।

त्यस्तै किसिमको स्थितिले गर्दा आज यो देशको अवस्था नाजुक भझारेखेको स्पष्ट छ । जे जति मिथ्या संकल्पहरू छन्, ती जम्मै नेतृत्व वर्गको मन मस्तिस्कमा भरिराखेको जस्तै भान हुन्छ । किन भने जे जति समस्याका मूल कारणहरू छन्, ती जम्मै उनीहरूले आ-आफ्ना मन मस्तिस्कमा थुपारिराखेका देखिन्छन् । स्वार्थपरायणता, अहंकार, अ-सहिष्णुता, असामंजस्यता, अकर्मण्यता, अनुदारता, असद्भावना, एकता भावनाको अभाव, पृथक्तावादिता, कुण्ठितपन, हिंसात्मक प्रतिक्रिया, कूरता, निर्दयिता, सम्मोह, पदलोलुपता, असमानता, अधिकार लोलुपता, व्यापाद, शस्त्रास्त्रको दुरुपयोग, दुष्क्रम प्रति लज्जा शर्मको अभाव, मिथ्या जीविका, असमान वितरण, अधिकारको दुरुपयोग, अविश्वसनीयता, शंकालुपन आदि इत्यादिले गर्दा उनीहरूको मन मस्तिष्कले वास्तविकताको दर्शन गर्न सकेको देखिदैन । जुन गलत धारणा र मिथ्या सोचाई लिएर उनीहरू रमाइरहेका छन्, त्यसबाट छुट्कारा पाउँन नसकेसम्पर्क यो भयावह स्थितिबाट कोहि पनि कहिलै मुक्त हुनसक्ने छैनन् र प्रतिकूल वातावरणमा नै उनीहरू हुकिरहने छन् । त्यसैलाई आफ्ना जीवनमा लक्ष मानीहरनेछन् । मार्नु मर्नु बाहेक उनीहरूको सोचाईमा अरु केही हुने छैनन् । जसको फलस्वरूप यो देशको स्थिति यस्तै प्रकारले गुजिरहनुपर्ने हुनेछन् ।

यो स्थितिबाट मुक्ति पाउन उनीहरूले सर्वप्रथम सम्यक् संकल्पको गौचरण गर्नु आवश्यक छ । अनि मात्र उनीहरूको तर्कना, विचार, चिन्तन मनन, सोचाई, धारणा, दृष्टि सही हुन पुग्नेछन् । दृष्टि सही भएमा मात्र यथार्थ दर्शन उनीहरूमा उपरे आउनेछन् । जसबाट माथि उलिखित सम्पूर्ण विकारहरूबाट उनीहरूको मनस्थिति बसमा आउनेछन् र सही वस्तुस्थितिलाई पत्ता लगाउन सक्षम हुनेछन् ।

त्यस पछि, जब उनीहरूले आफ्नो अन्तस्करण शुद्धस्वच्छ, निर्मल र परिशुद्ध पार्न चाहने छन्, तब त्यसबेला उनीहरूले पुरानो अकर्मन्य भावनाको परिवर्तन गर्न उदारता, नैतिकता, त्याग, विवेकशीलता, प्रयत्नशीलता, सहनशीलता, क्षान्ति, धैर्य, सत्य, दृढ़ निश्चयता, मित्रता, समता, सन्तुलनताको अभ्यास गर्दै निस्वार्थता कोमलपन, सहिष्णुता, सामंजस्यता, कर्मण्यता, अनुशासन, सम्यक् संकल्प, अनुकूल विचार, प्रमूदितता, सद्भावना, एकता, अहिंसात्मक विचार,



दया असम्मोह, समानता, कर्तव्य परायणता, अद्वेष अकोध, शस्त्रास्त्रको सही नियन्त्रण, सम्यक्जीविका, समान वितरण, विश्वसनीयता, सही निर्णय, आदि जस्ता सदगुणहरू प्रयोगमा त्याई सन्तुलित अवस्थाको वातावरण सृजना गर्न सक्नेछन् । त्यो बेलामा मात्र यथार्थमा द्वन्द्वात्मक समस्याको निराकरण भई शान्ति, सुख, अमनचयनको सृजना यो ठाउँमा हुन सक्नेछन् । अन्यथा त्यो जस्तोसुकै प्रयत्न गरेता पनि सम्भव हुने छैन । किन भने उपर्युक्त भावनात्मक गुणहरू अन्तस्करणमा प्रस्फुटित नभइकन उनीहरूको क्रियाकलाप शुद्ध, स्वच्छ, निष्कलंकित दागरहित हुनै सक्नैन । मैत्री पूर्वगामी, काय, वाची मनकर्मको कार्यान्वयन विना हिंसा, मारकाट, लुटपिट आतंक शमन होला, शास्त्रास्पद नै हुन्छ । यी स्वच्छ छ्विले युक्त क्रियाकलापहरू सबल तुल्याउन दृढ निश्चयता, सतत् जागरूकता, निरन्तर पराक्रम, स्थीर, स्वच्छ समाधिमुक्त मनस्थिति र निरीक्षण, परिक्षण, सुपरिवेक्षण, यथार्थ दर्शन उपलब्ध विना सम्भव हुदैन ।

माथि उल्लेखित अवगुणहरूलाई त्यागी सदगुणहरूलाई नेतृत्व वर्गका प्रत्येक व्यक्तिले एक-एक गरी कार्य आत्मशात गरेर अहिंसालाई साकार तुल्याएर कार्यान्वयन गरी कार्यक्षेत्र तिर अगाडी बढेको खण्डमा त्यो-त्यो व्यक्तिले आफूले आफूलाई सही ढंगले कसरी माया गर्नुपर्दछ, पर्दोरहेछ, भन्ने कुरा सजिलै बुझ्नेछ र सही ढंगले उसले आफूलाई पनि माया गर्दै आगाडी बढने छ । जुन व्यक्तिले साँच्चिकै आफूले आफूलाई माया गर्न जानेको छ, त्यो व्यक्तिले अरुलाई पनि सही ढंगले माया गर्न जानेको हुन्छ । आफूले आफूलाई सही ढंगले माया गर्नु भनेको तृष्णा र अज्ञानता (अविद्या) लाई अंगालो मारेर होइन बल्कि श्रद्धा र प्रज्ञालाई काखी च्यापेर माया गर्न जान्नु पर्दछ । नत्र भने त्यो माया, माया नभइकन अभिशाप बन्न पुगदछ । त्यसो भयो भने त्यो ठूलो विडम्बना नै हुन जान्छ ।

साँच्चिकै माया गर्ने व्यक्तिले आफूले आफूलाई खाल्डोमा पुर्याउने काम कुनै हालतमा पनि गर्ने छैन । किन कि उसको लागि यो संसारमा आफू भन्दा प्यारो अरु कसैलाई उनले देखै सक्दैन । यो संसारमा आफ्नो लागि आफू भन्दा प्यारो अरु कसैलाई देखै सक्दैन । यो संसारमा आफ्नो लागि आफू भन्दा प्यारो अरु केही पैनि हुनै सक्दैन । अरुलाई जतिसुकै प्राण भन्दा प्यारो गर्दू भनेता पनि वास्तवमा त्यो आफूलाई नै औल्याउन खोजेको हो । प्राण भन्दा पनि प्यारो गर्दू भनेर अरुलाई माया गरेको के को लागि ? आफ्नै ईच्छा, आकांक्षा र वासनालाई तृप्त पार्नको लागि नै त होनि । होइन र ? त्यसैले त भगवान् बुद्धले पनि “नतिथ अन्तसमं पेमं अर्थात् आफू जस्तो प्रियलाग्ने अरु कोही छैन” भनेर स्पष्ट रूपमा व्यक्त गर्नु भएको । जसले साँच्चिकै आफूलाई असीम माया

गर्दू उसले त सधैभरी आफूलाई सुख दिने शान्ति दिने, आनन्द दिने काम मात्रै गरेको हुनुपर्दछ । त्यसको विपरीत खालको काम गच्छो भने त सुखको सद्गमा दुःखको परिणाम मात्र निस्तिहाल्छ । त्यस्तो दुःखद परिणाम आफूले रुचाएको परिणाम हुनै सक्दैन । त्यो माया पनि साँच्चिकै माया हुनै सक्तैन ।

त्यस कारण जसले सही ढंगले आफूले आफूलाई माया गर्न जान्दछ, त्यसले अरुलाई पनि आफू जस्तै ठानी जब साँच्चिकै माया दिन लाग्दछ, त्यो सुखदूर्घाम माया नै हुनुपन्थ्यो । अतएव अरुलाई सुख दिन चाहने व्यक्तिले सर्वप्रथम आफूले आफूलाई सही ढंगले माया गर्न सिक्नु पर्दछ । जसरी आफूले आफूलाई सही सलामत माया गर्ने व्यक्तिले निस्वार्थ भइकन आफूले आफूलाई माया दिन खोज्ने हो, त्यसरी नै अरुलाई पनि माया दिन लागेको खण्डमा द्वन्द्वात्मक समस्या उठाने कुरै आउदैन र सजिलैसित त्यो समस्याको समाधान हुन पुगदछ । त्यसैले भगवान् बुद्धले “आफूलाई नमूनाको रूपमा अगाडी राखी कसैको हत्या पनि नगर, घात पनि नगर” भनी उपदेश दिइराख्नु भएको यो कुरालाई आत्मसात गर्न सकेको खण्डमा हिंसात्मक प्रतिक्रिया बन्द हुन गई द्वन्द्वात्मक समस्या पनि समाधान हुन सक्ने कुरामा द्विविधा संशय गरिरहनु पर्ला जस्तो लाग्दैन ।

यसै सन्दर्भमा केही बुद्ध वचनहरू उल्लेख गर्नु सधैभरी चिन्तन मनन् र अभ्यास गरिराख्नुको निमित पनि नितान्त आवश्यक देखिन्छ । बुद्ध वचनहरू यस प्रकार छन् :-

“त्यस्तो काम गर्नु राम्रो हुदैन, जुन कामले गर्दा गहभरी आँसु पारेर पश्चाताप लिनुपर्ने हुन्छ र दुश्परिणाम पनि नराम्रो रूपले भोगिरहनु पर्ने हुन्छ ।”

“एउटा शबुले एउटा वैरीले जस्तो किसिमको हानी-नोक्सानी पुन्याउँदछ, त्यो भन्दा पनि सयौ हजारौं गुणा बढी हानी-नोक्सानी गलत मिथ्या तरीकाले प्रयोग गरिराखेको आफ्नो चित्तले पुन्याउँदछ ।”

“त्यस्तो विपरीत राम्री सही ढंगले प्रयोगमा ल्याइराखेको राम्री सही तरीकाले दोन्याइराखेको आफ्नो चित्तले आमा-बाबु शक्ति बन्धुले समेतले दिन नसकिने श्रेष्ठोत्तम सुपरिणाम दिलाउन सक्दछ ।”

“हामी वैरीहरूको माझमा अवैरी भई अत्यन्त सुखपूर्वक बाँचिरहने छैन । वैरभावयुक्त मनुष्यहरू प्रति अवैर भाव जगाई हामी विहार गर्नेछैन ।”

“हामी राग द्रेषादिले आतुर भइराखेको व्यक्तिहरू बीच आतुरता रहित भई अत्यन्त सुख पूर्वक बाँचिरहने छैन । आडम्बरयुक्त व्यक्तिहरू प्रति अनातुरभाव जगाई हामी विहार गर्नेछैन ।”

“हामी ईर्ष्याभिभूत व्यक्तिहरूकीच ईर्ष्या रहित भई अत्यन्त सुखपूर्वक बाँचरहने छाँै। ईर्ष्याभावयुक्त व्यक्तिहरू प्रति ईर्ष्याविहीन भाव जगाई हामी विहार गर्नेछाँै।”

“जबसम्म कसैले प्राणीहिंसा गर्दछ, तबसम्म त्यो व्यक्ति आर्य (श्रेष्ठ) उत्तम व्यक्ति कहलाइन्दैन। सबै प्राणीहरू प्रतिको अहिंसा तै “आर्य” भनाउन सक्ने गुण हो।”

“सुखापेक्षी सत्वहरूले आ-आफ्नो सुखको गवेषण गरी यदि दण्डद्वारा हिंसा गर्दछ भने ती सत्वहरूले पछि सुख पाउने छैनन्।”

“सुखापेक्षी सत्वहरूले आ-आफ्नो सुखको खोजीनिति गरी यदि दण्डद्वारा हिंसा गर्दैनन् भने त्यस्ता सत्वहरूले पछि सुख पाउने छैनन्।”

“यो संसारमा साराका-सारा प्राणीहरू दण्ड देखी तर्सिन्छन्, मृत्यु देखि भयभीत हुन्छन्, तसर्थ आफैलाई उदाहरणको रूपमा अगाडी राखी कसैको हत्या पनि नगर, घात पनि नगर।”

“यो संसारमा साराका-सारा प्राणीहरूलाई आ-आफ्नो जीवन व्यारो लाग्छ। तसर्थ आफैले आफूलाई साक्षी राखी कसैको हत्या पनि नगर, घात पनि नगर।”

यी माथि उल्लेखित बुद्धवचनहरूलाई जान्न-बुभ्न सम्फन आफैलाई अगाडी साक्षीको रूपमा प्रस्तुत नगरिकन सम्भव छैन। जबसम्म अरुको दुख दर्द पीडा मर्कालाई आफैले प्रत्यक्ष अनुभव गरेको हुँदैन, तबसम्म अर्काको घाउ कति कषट्टायी छ, भन्ने कुरा ख्यालै हुँदैन। गोरुको घाउ कौवाले थाहा न पाउन्ने जस्तै अर्काको घाउ दुख दर्दलाई त त्यसै-त्यसै हावा मै उडाइ दिन्छन्, मानिस भनाउँदाहरूले त आफूलाई सियोले घोचेकोलाई असद्य सम्फने व्यक्तिहरूले अरुलाई खुकुरीले हान्नुलाई खेलवाड र हाँसी खेली सम्फन्छन्, यी मानिस भनाउँदाहरूले। आफ्नो सानो-तिनो समस्यालाई भने तीलको तालु सम्फने अरुको मरणान्तिक वेदनालाई भने नगण्य ठान्ने बानी छन् यो संसारमा। किनभने स्वार्थले उनीहरूलाई अन्यो तुल्याइराखेको हुन्छ। भुक्त-भोगीले मात्र त्यसको मर्म बुभ्नसक्छ। त्यसैले भगवान् बुद्धले आफूलाई नै साक्षी स्वरूप अगाडी प्रस्तुत गर्नुपर्ने कुरा व्यक्त गरिराख्नु भएको हो। यो कतिको महत्वपूर्ण कुरा हो, सबैले बुझिदिनु परेको छ। महसूस गरिदिनु परेको छ। जसले यसलाई बुभ्नछ, महसूस गर्दछ, त्यसैले हिंसाको वास्तविकता र अहिंसाको सत्यतालाई थाम्नसक्ने हुन्छ। त्यसैबाट अहिंसाको महत्वबोध हुनजान्छ। जिब्रोको टुप्पोमा मात्र “अहिंसा परेमो धर्मः” अल्फराखेको छ। तर वास्तविकता चाहिं त अर्कै भइराखेको छ। यो सुल्टोको उल्टो स्वभावलाई यो धरतीका मानिस भनाउँदाहरूले कहिले सच्चाउने हो, कसलाई के थाहा।

आजको यो विश्वमा जुन किसिमको हिंसा, बर्वरता, क्रूरता र आतंकले आकाश छुन लागिरहेको छ, त्यसलाई हेनै हो भने आशा पलाउनुको सद्गमा निराशा पछ्याउनुपर्ने स्थिति छ। कारण ज-जस्ते यो धरतीमा अहिंसाको पाठ पढाउन प्रतिष्ठा बढाउन खोजेका छन्, सत्यलाई अंगाल लागेका छन्, ती जम्मैलाई हिंसाले धरासायी पारिदिएका छन्। जुन कुराको हाम्रो सामू इतिहास साक्षी छ। अहिंसाको सन्देश प्रचारक शिक्षा दायक भगवान् बुद्धलाई अपवादको रूपमा राखी अन्य अहिंसाका पूजारी परमोपासकहरू हिंसाका शिकार भएको कुरा उनीहरूको रगतले सिज्जित् भई दाग परेको यो धरती अहिलेसम्म पनि साक्षीको रूपमा मौन धारण गरी मूक दर्शक भएर विद्यमान छैदेछै। यो हो संसारको वास्तविक अनुमान हिंसक मनोवृत्तिलाई पूरे परिवर्तन नगरिकन यो सम्भव छैन। यो अनुहार फेर्नेसक्ने को हुनसक्ला यो ब्रह्माण्डमा ? व्यक्तिको रूपमा त फेलापार्न सक्ने स्थिति छैन। यसको लागि उपाय के छ ? साधन के हो ? माध्यम कहाँ छ ? आफै आफैमा नखोजिकन फेलापैदैन। त्यसैले पनि भगवान् बुद्धको मार्ग प्रदर्शन अति महत्वपूर्ण र प्रभावकारी रहेको छ। आफैले आफैलाई साक्षी राख्नु, नमूना अथवा उदाहरणको रूपमा आफैलाई अगाडी उभ्याउनु प्रस्तुत गर्नु।

वस्तुतः अरुलाई आफू समान ठान्न नसक्नु भेद विभेदको दृष्टि सृजना गरेर तँ-तँ म-म गर्ने प्रवृत्तिलाई बढावा दिइराख्नुले नै समस्या माथि समस्या थपन गर्इ समस्याहरू जटिल हुँदै गइराखेका हुन् “म” र “तँ” भन्ने भावना जगाउनुको सद्गम यदि ती व्यक्तिहरूले “हामी” भन्ने भावना जगाउनुको सकेकोखण्डमा आजको जुन हालत र हविगत यो देशले खपिराख्नुको परेको छ, त्यो पूर्णतः शान्त भएर नजाला भन्न सकिन। वास्तवमा आजको द्रन्दात्मक समस्या भन्नु नै “म” र “तँ” ले सृजना गरिरहेको लक्षण रेखा हो। त्यसलाई मेटाउन “हामी” हुनु परेको छ। निर्बाधा “हामी” बन्नको लागी चाहिने जे जति अवस्था र वातावरणहरू हुन् माथि नै उल्लेख भइसकेका छन्। त्यसलाई आत्मसात गरी सम्पूर्ण नेपाली “हामी नेपाली” बन्न सक्नू यही सदिच्छा एवं शुभकामना।

सबैको मंगल होस् ! सबैको कल्याण होस् !



लाभ अलाभ, यश-अयश, निन्दा-प्रशंसा, सुख र दुःख यी आठ लोक धर्मबाट चित्त कम्प नहुनु, शोक रहित रहनु, राग द्वेष मोहस्त्री मल नहुनु र निर्भयी हुनु यी उत्तम मङ्गल हुन्।

- मङ्गल सूत्र



## संज्ञा विपर्यास र बौद्ध दृष्टि

□ आचार्य श्रीधर राणा

हामी जीवनमा सामान्यतया किन बेखुशी, अपुरो र असन्तुष्ट हुन्छौं त ? भन्ने प्रश्नमा बुद्ध धर्मको स्पष्ट जवाफ हुन्छ कि कर्म र क्लेशले गर्दा यहाँ क्लेश भन्ने क्लेशावरण र ज्ञावावरण दुवैलाई समेटिन्छ । हाम्रो चित्तमा यी क्लेशावरण र ज्ञावावरणहरू संज्ञा विपर्यासको कारणले गर्दा आइहन्छन् । १२ निदानको छैठौं प्रत्यय स्पर्श जब शुरू हुन्छ तब संज्ञा उत्पन्न हुन्छ तर हामी जस्ता पृथग्जनहरूको दशामा त्यो संज्ञा सम्यक् (Correct) संज्ञा नभएर विपर्यास संज्ञा हुन्छ, याने उल्टो या विपरित भएको संज्ञा जुन कुनै पनि वस्तुको अनुभूतिको तहमै भैसक्छ ।

कुनैपनि वस्तुलाई संज्ञा विपर्यास सहित अनुभूति गर्ने विचित्रकै ती चीजहरू त्यस्तै नै हुन्छन् भन्ने सोच्न पुगिन्छ । यी रूप वेदना आदि सबै नित्य, शुभ, सुख आत्मा हुन् भन्ने ठानी सकिएको हुन्छ । यस्ते एक खुड्किला अझ गहिराईमा लग्ने हुन्छ । अनि त व्यक्तिले यी चीज वास्तवमा यस्तै नै हुन् भन्ने जुन सोचिहाल्छ, त्यसलाई नै चित्त विपर्यास भनिन्छ । संज्ञा विपर्यासको क्षणमा ती विकल्पहरू (Concepts) ले रहित नै हुन्छन् भन्ने विपर्यासमा भने त्यो अनुभूतिलाई विकल्पबाट समातिसकेको हुन्छ । यो व्यक्तिलाई बढी स्पष्ट र पक्का हुने हुनाले त्यसलाई विश्वास नै गर्न पुग्ने जुन अवस्था छ, यसलाई नै दृष्टि विपर्यास भनिन्छ ।

हाम्रो विपर्यास संज्ञा किन हुन्छ त ? भन्ने सन्दर्भमा यी पुराना (१) तृष्णा (२) अस्मिमान र (३) दृष्टिको कारण गर्दा हुन्छ । त्यसकारण सही सम्यक् मार्गमा यी तीन कुराहरूलाई सामना गर्ने

तरीकाहरू हुनै पर्छ । यी तीन कुरालाई प्रपञ्च या दुर्बल विकल्प पनि भन्दछ । यी तीन (१) तृष्णा (२) अस्मिमान (३) दृष्टि भन्ने कुरा बीज रूपमा या दुर्बल रूपमा या वासनाको रूपमा पहिलेको अविद्या र संस्कारहरूबाट आएका हुन्छन् । चित्त आलम्बनतिर बाहिर जाँदाखेरी यो दुर्बल प्रपञ्च तीनवटाले विकृत बनाइ हाल्छ । त्यसैले चित्त ठिक किसिमले आलम्बनतिर नगाएर विकृत रूपमा जान्छ । यसैलाई अयोनिशोमनसिकार भन्दछन् । मन सिकार हुन्छ । अविकल्प तहमा हुने उक्त अयोनिशोमन सिकारले गर्दा त्यहाँ संज्ञा विपर्यास हुन्यो त्यो संज्ञा विपर्यासको कारणले वेदनालाई गलत तरिकाले अनुभूति गर्न पुगिन्छ । वेदनालाई गलत तरिकाले अनुभव गरिएको या बुझिएको कारणले गर्दा ती तृष्णा, अस्मिमान र दृष्टि प्रवल हुन पुग्छन् । यी प्रवल भैसकेका तृष्णा अस्मिमान र दृष्टिलाई द्वादश निदान भित्र वेदना पछि आउने आठौं प्रत्यय तृष्णा भनिन्छ । यही नै पूर्ण रूपमा आइसकेको विकल्प पनि हो जब कि दुर्बल अवस्थामा तृष्णा, अस्मिमान र दृष्टि चाहीं प्रपञ्च हुन् । प्रवल भएका तृष्णा- अस्मिमान र दृष्टिहरू विकल्प हुन् । यही तृष्णा या विकल्प नै हाम्रा दुखहरूको आसन्नकारण (Immediate Cause) हो ।

अयोनिशोमनसिकारको उल्टो योनिशोमनसिकार हो । मार्गको हिसाबमा योनिशोमनसिकारलाई स्मृति-सम्प्रजन्य सहितको मनसिकार भन्दछन् । अयोनिशोमनसिकार भन्नु जगत या पञ्चस्कन्ध, द्वादश आयतन, अठार धातु तिर गलत तरिकाले पुगिरहेको मन भएकोले योनिशोमनसिकार भनेको स्वतः नै यी

**Peace of the world is based on  
peace in the family**



**World Distribution Nepal Pvt. Ltd.**

P.O. Box : 11291, Siddhi Bhawan, Kathmandu, Nepal

Tel : 4243706, 4246234, 4255088, 4263600, Fax : 977-1-4243726,

E-mail: bishwa@ccnep.com.np



पञ्च स्कन्ध/१२ आयतन/अठार धातुमा स्मृति सम्प्रजन्य सहित भएर हेर्नु भन्ने बुझिन्छ। त्यही भएर पञ्चस्कन्ध, द्वादश आयतन अष्टादश धातुको स्मृति सम्प्रजन्यको बारेमा सिकाउने मार्ग मात्र सम्यक् मार्ग हुन सक्छ। अरु मिथ्या मार्गहरू हुन् यहाँ स्मृतिले अयोनिशोमनसिकारलाई ख्याल गर्दै भने संप्रजन्यले संज्ञा विपर्यास, चित्त विपर्यास र दृष्टि विपर्यासलाई ख्याल गर्दै। संप्रजन्यको अर्थ हो जान्नु पूर्ण रूपमा बुभ्नु, ठिक किसिमले थाहा पाउनु याने जे भैरहेको छ, त्यसलाई यथार्थरूपमा बुभ्नु। तर त्यसो हुनलाई हामी संज्ञा विपर्यासबाट मुक्त भएको हुनु पर्छ।

यो संज्ञा विपर्यास हटाउनको लागि हामीले सम्यक् दृष्टिलाई बलियो पाँदै यसको उल्टोतिर काम गर्दै जानु पर्छ। त्यहि भएर पहिले राम्रोसँग अध्ययन, चिन्तन आदि गरेर मिथ्या दृष्टिहरूलाई स्पष्ट पार्नुपर्छ र सम्यक् दृष्टिको बारेमा बुभ्नु पर्छ। पहिले यो स्पष्ट नपरिकन चित्त विपर्याससम्म पुग्न सक्दैनौ। पहिले त दृष्टि विपर्यासलाई नै हटाउने काम गर्नुपर्छ। त्यसको लागी हामीले पञ्चस्कन्ध, १२ आयतन, अठार धातुहरू सबै चार आर्यसत्यसँग कसरी सम्बन्धित छन् भन्ने आदि कुराहरू बुझेर दृष्टि परिशोधन गरिसकेपछि मात्र त्यो दृष्टि परिशोधनले चित्त विपर्यासलाई छुने तहमा आइपुगिन्छ। चित्त विपर्यासको तहमा हामीले विचार धारणाहरूलाई उल्टाएर (चित्त विपर्यासलाई) नित्य-सुख-आत्माको बदला त्यसको विपरित अनित्य-दुःख-अनात्माको धारणाद्वारा मुक्त गर्न प्रयत्न गर्छौ।

यिनीहरूलाई सम्पूर्ण संस्कृत धर्महरूको विलक्षण भन्दछन्। सबै संस्कृत धर्महरू त्यस्तै नै छन्। परन्तु चित्त विपर्यासको कारणले गर्दा हामीले यिनीहरूलाई नित्य-सुख-आत्मा जस्तो सम्पिक्न पुछ्छौ। हाम्रा जीवन र चर्चाहरू यिनै चित्त विपर्यासले युक्त विचार, धारणा र विश्वास (दृष्टि विपर्यास)मा आधारित हुन्छन्। हामीले त्यसरी सोच्छौ किनकि हामीले देखेकै त्यसरी नै हो। फेरी कल्पौदेखि यी तीन कुराले एक अर्कालाई परिपेशित गरिराखेका छन्। त्यसले यी तीनवटै कुरालाई सामना गर्नुपर्ने हुन्छ। अचेल धार्मिक बजारमा प्रचलित केवल चित्तलाई सीधै हर्ने, साक्षी हुने, होस युक्त हुने आदि विभिन्न प्रकारका मिथ्या ध्यान विधि या हदै भए एक प्रकारको समय विधि अपनाउदैमा पुग्दैन।

सम्यक् प्रकारको चिन्तनबाट जब हाम्रो चित्त विपर्यास नष्ट हुदै जान्छ (चिन्तामयी प्रज्ञा) तब हामीले धर्महरूलाई यथाभूत (as it is) याने जस्ताको तस्तै देखा प्रयत्न गरे (अनित्य अनात्मा-दुःख) बमोजिम स्वतः नै यही रूपमा अविकल्परूपबाट देख थालिन्छ। अविकल्प तहमा यी पञ्चस्कन्ध/१२ आयतन/

१८ धातुहरूलाई अनित्य, दुःख र अनात्माको रूपमा देख्न थालिन्छ तब अभ्यासको बलले (विपश्यना) हाम्रो संज्ञा विपर्यास समेत सुधिन्छ। यही नै एक मात्र सम्भव मार्ग हो। अरु कुनै प्राणालीले पनि (१) अयोनिशोमनसिकार र (२) तीनै तहमा संज्ञा विपर्यासलाई सामना गर्न सक्दैन। यिनीहरू तृष्णाका आसन्न कारण (Immediate roots) भएका हुनाले र तृष्णा फेरी दुःखको आसन्न कारण भएकोले (Immediate root) अर्को प्रकारको कुनै मार्गलाई पनि दुःख निरोधगामी मार्ग भन्न सकिन्छ। यदि कुनै योगीले यो एकमात्र दुःख निरोधगामी मार्गको अभ्यास गरेको छैन भने उसमा शक्तिशाली ऋद्धिसिद्धि भए पनि ऊ आर्य हुने सम्भावना हुदैन। उसले थेरवाद अनुसार सोतापन्न या महायान अनुसार दर्शन मार्गको अनुभूति गरेको हुने सम्भावना हुदैन। बोधि (Buddhist enlightenment) को त के कुरा गरौ!

शंडुराचार्य, विवेकानन्द, योगानन्द, रमणमहर्षि, कृष्णमूर्ति, रजनीश र अन्य सौंहिन्दू योगीहरूलाई यो कुराको विपर्यास त ख्याल समेत थिएन, उनीहरूको मार्ग र ज्ञानको त के कुरा गर्नु। यदि यिथो भन्ने कोही विद्वानले प्रमाणित गर्न सक्छ भने म चुनौति दिन्छु।

संकलन: विजय सर्ग:

अनुलनीय टिक्रउ ट आदामदायी सुविधाका  
साथ Jialing को पदम्पदागत पावरको  
आश्चर्यजनक संगम। आजैदेखि Jialing  
हाँक्जन शुल्क गर्नुहोस्तु ट बाँकी अन्य  
बाइकहरूभन्दा तपाईलाई धेरै अगाडि  
यस्तले पुन्यायुक्त महाशुल्क गर्नुहोस्तु।



Sugar Trading Company P. Ltd.

Jialing Complex, Basundhara, Ring Road  
Kathmandu, Nepal

Tel : 4353136, 4355365, Max : 977-1-4355348,

E-mail : sujgan@mos.com.np

Tripureshwor Showroom, Tel : 249503



# कौन अयोध्या बौद्ध नगरको अवशेष

अयोध्यामा बौद्ध नगरको अवशेष

□ डा. तुलसीराम

विगतका दिनहरूमा अयोध्याको विवादित स्थलको उत्खनन् संग सम्बन्धित न्यायलको आदेशले अनेक अकादमिक सवाल उठेको छ । किनकि यस आदेशको एक छिनमै विश्व हिन्दू परिषदले ३० हजार मस्जिदहरूको जगमा मन्दिर भएको दावा पेश गरे । यस प्रक्रियामा हिन्दू मुसलमानको संगै जैन तथा बौद्धहरूले पनि बाबरी मस्जिद, राम जन्म भूमिमा आ-आफ्नो अधिकार भएको दावा पेश गरेका छन् ।

१६, मार्च २००३ मा विश्व बौद्ध संघको अध्यक्ष भन्ते बुद्धिप्रिय राहुलले बाबरी मस्जिद स्थलमा बाबरी नामक बौद्ध भिक्षुको अनुरोधमा बुद्धकालीन राजा प्रसेनजितद्वारा बनाएको एउटा बौद्धविहार भएको कुरा उजागर गर्नुभयो । यो दावा विचारणीय यसकारण छ, कि एक धर्मको पूजा स्थललाई भत्काएर अर्काको पूजास्थल निर्मित गर्नेको प्रम्परा संसारको युगोद्धिकी रहेको छ भने यो परम्परा भारतमा सबैभन्दा धेरै लागू हुन्छ । यदि सम्पूर्ण तथ्यहरूलाई इमान्दारी पूर्वक उजागर गरेमा निश्चित रूपमा विश्व हिन्दू परिषदलाई सबैभन्दा धेरै घाटा हुनेछ । किनकि आज जति पनि प्राचीन मन्दिर विद्यमान छ, तिनीहरू मध्ये धेरैजसो बौद्धमठहरूको जगमा उभिएका छन् । यसले बौद्धमठहरूको संख्या हजारौंमा छन्, जसलाई तोडेर वैदिक धर्मानुयायीहरूले मन्दिर बनाए । विश्व हिन्दू परिषदले मात्र ३० हजार मस्जिदहरू माथि दावा गरेको छ, तर बौद्धहरूले सही मानेमा यसभन्दा केही गुणा बढी दावा हिन्दू मन्दिरहरूमा बौद्ध विहार भएको प्रमाणहरूको आधार हुनसक्छ । यदि यिनी हजारौं हिन्दू मन्दिरहरूमा उत्खनन् गर्न न्यायलयले आदेश दिएमा निश्चित रूपले बौद्ध अवशेषहरू पाइने छन् ।

यद्यपि विश्व हिन्दू परिषद तथा संघ परिवारले ("संघ परिवार भन्नाले बजरंग दल, शिवसेना लगायत कट्टर हिन्दूवादी संघहरूलाई बुझाउँछ") यो दावा गर्दै कि हिन्दूहरूले कहिल्यै पनि बौद्ध मठलाई तोडेको छैन, तर ऐतिहासिक तथ्य यो दावाको विश्व बोल्छ । वर्तमान समयमा यसको सबैभन्दा ठूलो प्रमाण छ कि गौतम बुद्धको ज्ञानस्थली बौद्धगयामा महाबोधि विहारमा आज पनि हिन्दू पंडाहरूले आफ्नो कब्जा जमाउँदै, बुद्धको मूल सिद्धान्तहरूको प्रचण्ड उल्लंघन गर्दै पिंड दान गरा उँदछ । कल्याना गर्नुहोस् कि कुनै हिन्दू मन्दिरमा यदि यसरी बौद्धहरूले, बुद्धको मूर्ति लगाएर पूजा गर्ने वित्तिकै संघ परिवारको विशुलधारीहरूले रगतको खोला बगाउने थियो । सत्य यो हो कि संघ परिवार यस समय भारतको सम्पूर्ण धर्मलाई हड्प्ने प्रयास गरिरहेको छ । दुई वर्ष पहिले उसले सिख धर्मलाई हिन्दूधर्मको

आवाङ्गन्नभूमि

रूपमा प्रस्तुत गर्दा लाखौं सिखहरूले तलवार लिएर "गायका मांस खाएंगे- हिन्दू नहीं कहलाएंगे" नाराहरूको साथ जुलुस निकाले, बल्कि गएर संघको यो दावा शान्त भयो ।

युगौं देखि हिन्दू वैदिक अनुयायीहरूले बौद्ध धर्मलाई हड्प्ने प्रयास गर्दै आएको छ । यसको प्रारम्भ ई.पू. १८७ मा त्यो समयमा भयो जब अन्तिम मौर्य समाट बृहद्रथलाई आफै सेनापति पृथ्यमित्रले भुक्याएर मारे पछि ठूलो संख्यामा बौद्ध विरोधी अभियान चलाएका थिए । त्यसैले अयोध्या, जुन त्यस बेला बौद्धस्थल थियो, सर्वप्रथम वैदिक स्थलमा परिवर्तन गर्ने प्रयास गरेको थियो । बौद्ध समाट बृहद्रथलाई मारेपछि अविलम्ब पृथ्यमित्र बौद्ध सिद्धान्तको विरोधमा अश्वमेघ यज्ञहरूको पुऱ्युः जीवित गराउने अभियान चलाएका थिए ।

सन् १९७५ मा तिब्बतमा महान बौद्ध भिक्षु तारानाथले आफ्नो प्रख्यात पुस्तक "हिस्ट्री अफ बुद्धिज्म इन इडिया" मा लेखेका छन् कि पृथ्यमित्र बुद्धधर्मको घनघोर दुश्मन थिए- यिनले मध्यदेश देखि लिएर पंजाबको जालांधर सम्म सयौं बौद्धमठहरूलाई आगो लगाएर खरानी बनाए तथा अनेक विद्वान बौद्ध भिक्षुहरूको हत्या गरे । पृथ्यमित्रले पाटलीपुत्रको विख्यात बौद्धमठ कुकुट आरामलाई पनि ध्वस्त गर्ने प्रयास गरेका थिए, तर भित्र देखि बाघको गर्जन जस्तो आवाज सुनेपछि भागे । तारानाथले यो पनि लेखेका छन् कि पृथ्यमित्रको अत्याचारले गर्दा अधिकांश बौद्ध पाँच वर्षको अन्तरालमा उत्तर भारतमा बौद्ध धर्म लोप भयो । यस प्रकारको हजारौं प्रमाण विद्यमान छ, जसले वेदानुयायीहरूद्वारा बौद्ध विरोधी खुनी अभियानको पुष्टि गर्दछ । उपरोक्त पृष्ठभूमिमा बौद्धस्थल अयोध्याको विवरण खोज्न सकिन्छ । पृथ्यमित्रको समयमा अयोध्याको नाम साकेत थियो । (साकेतको अर्थ शाक्यहरूको नगर) स्मरणहोस् गौतम बुद्धको जन्म शाक्य वंशमा भएको थियो । त्यस समय साकेतका नागरिकहरूलाई साकेतक भन्ने गर्थे प्रथम सदीको महान् बौद्ध भिक्षु तथा महाकवि अश्वघोषको जन्म साकेतमा नै भएको थियो, जसले पहिलो बुद्धको आत्मकथा काव्यको माध्यमले "बौद्ध चरितम्" लेखेका थिए ।

तिब्बती श्रोतहरूबाट थाहा हुन्छ कि अश्वघोष एउटा श्रेष्ठ संगीतज्ञ पनि थिए । सी-यू-की नामका एउटा चिनीयाँ विद्वानका अनुसार अश्वघोष साकेतका एवं बौद्ध मठमा बस्दथे र उहाँद्वारा दिएको मार्मिक प्रवचन सुनेर उपस्थित जनसमुदायहरू रुने गर्थे । सातौं सदीको प्रसिद्ध चिनीयाँ बौद्धात्री भिक्षु इत्सिंगका अनुसार त्यसबेला समय अनुसार त्यस समय बौद्ध मठहरूमा बौद्ध भक्तिमा रचित अश्वघोषको संगीतमय पद्धतिहरूको गायन हुने गर्थ्यो ।



नहापण्डित राहुल सांकृत्यायनले आफ्नो विश्व प्रसिद्ध रचना 'वोल्ला सं गंगा' को 'प्रभा' नामको कहानीमा साकेतलाई एउटा बौद्धहरूको नगरको रूपमा चित्रण गर्दै एउटा पात्रको माध्यमले लेखेको छ "यो ! अरे अश्वघोष हो, जसको प्रेमगीत हाम्रो युवा-युवीतहरूको जिभ्रोमा वसेको छ ।" विश्वविद्यात बौद्ध यात्री व्वेनसांगले साकेतवासी अश्वघोपसंगै नागार्जुन, देव तथा कुमार लुब्धलाई महान् बौद्ध दार्शनिकहरूको चार सूर्य भनेको छ, जसले सम्पूर्ण संसारलाई एकाश दिइरहेको थियो ।

व्वेनसांग सन् ६२८ मा भारत आएका थिए । तथा तत्कालीन सम्पूर्ण बौद्ध स्थलहरूमा गएका पनि थिए । घुम्दा-घुम्दै उहाँ अयोध्यामा पनि गए र वहाँस्थित १०० संघारामहरू (बौद्धमठहरू) लाई हेरे, जसमा तीन हजार बौद्ध भिक्षुहरूलाई बुद्धधर्मको दुई महान् शाखा थेरवाद र महायानको अनुयाई भने । व्वेनसांगले त्यस समय अयोध्यामा मात्र दस देव मन्दिरहरूको उल्लेख गरेका थिए । जसमा विभिन्न केन्द्रहरूमा थारै समयको लागि अनुयायी बस्दथे । उनले अयोध्याको एउटा स्तूपमा गौतम बुद्धको बाल र नङ्ग राखेको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

त्यस समयको केही यस्तो प्रख्यात बौद्ध भिक्षुहरूको उल्लेख लामा तारानाथले गरेको छ, जसमा थुपै भिक्षुहरूको एकलाख सम्माको शिष्य हुने गर्थे । भिक्षुहरू थिए अयोध्याको महावीर्य, वराणसीको वैषेषिक महाभट्टारक बुद्धदेव र काशमीर को सौतात्रिक महाआचार्य भट्टारक श्रीलब्ध आदि । तर अयोध्यामा बसेर जुन बौद्ध भिक्षुले आफ्नो दार्शनिक क्षमताको लागि सम्पूर्ण विश्वमा ख्याति प्राप्त गरे, उहाँ भिक्षु बसुबंधु थिए । उनले आफ्नो विश्व विद्यात बौद्ध ग्रन्थ "अभिधम्म कोश" को रचना गरेका थिए । त्यस समय अयोध्याका राजा विक्रमादित्य, बसुबंधुको भक्त थिए । उहाँके निमन्त्रणमा बसुबंधु त्याँ हाँ गएर बसेका थिए । अयोध्यामा नै बसुबंधुको ८० वर्षको उमेरमा पाँचौं सदीको अन्तमा मृत्यु भएको थियो । व्वेनसांग समेत यिनी अनेक बौद्ध दार्शनिकहरू मध्ये कसैले पनि अयोध्यामा राम मन्दिर भएको उल्लेख गरेका थिएनन् । गौतम बुद्धको युद्ध विरोधी शान्तिमय दर्शनको कारणले नै अयोध्यालाई "अ+युद्ध्या", (युद्ध नहीं) भनेको हो ।

सबैभन्दा रोचक तथ्य यो छ कि वेदहरूमा राम-सीता वा रावण तथा कृष्ण-राजा वा कंश आदिको कुनै उल्लेख छैन् । तेसो सदीदेखि लिएर नवौं सदीकाबीच लेखिएको अनेक पुराणहरूमा राम कृष्णको गून्नै नसकिने देवी-देवताहरूको वर्णन पूर्णरूपमा मिथकहरूमा आधारित भएको पाइन्छ । आजको हिन्दू समाजमा यस्तै पुराणहरू देखि उत्पन्न काल्पनिक आस्थाहरूले गर्दा अनेक धार्मिक समस्याहरू आइपरेको छ । यसको महत्वपूर्ण कारण यो थियो कि येनी पुराणहरूको रचनाहरू बौद्ध विरोधी अभियानको अनुसार गरेका थिए । अन्तमा यिनै रचनाहरूमा

बौद्ध सिद्धान्तहरूको खण्डनको भरमार परेको छ । यस्तै उद्देश्यले "अर्गिन पुराणमा" मा मात्र तीनवटा श्लोक लेखे र बुद्धलाई विष्णुको नवौं अवतार भनेको छ । यो भन्दा ठुलो कुनै अन्य बौद्ध विरोधी षड्यन्त्र हुन सक्वैन । यिनै तीन श्लोकहरूको माध्यमदेखि यो भनेको छ कि बुद्धले आफ्नो लाखौं अनुयायीहरूलाई वेद विरोधी शिक्षा दिएर नाश गराउने छ । किनकि विष्णुको अवतार दुष्ट वा राक्षसहरूको संहारको लागि हुन्छ । यसको अर्थ यो भयोकि पुष्ट्यमित्र, मिहिरकुल, शशांक र सुधन्वा जस्ता राजाहरू एवं कुमारिल भट्ट र शंकराचार्य जस्ता दार्शनिकहरूको प्रभावमा लाखौं बौद्धहरूको संहार तथा हजारौं बौद्धहरूको ध्वस्त गराउने आदि बुद्धको वेद विरोधी शिक्षाको कारण भएको । अर्थात बुद्धले वेदहरूको रक्षाको लागि नै आफ्नो उपदेश फैलाएका थिए । यसप्रकार वर्तमान विश्व हिन्दू परिषदको प्राचीन पूर्वजहरूले बौद्ध विरोधी अभियान चलाएको थियो । यो कम आज पनि जारी नै छ ।

उपरोक्त सम्बन्धमा एउटा उल्लेखनीय तथ्य यो छ कि अयोध्या भै अनेक बौद्ध स्थलहरूलाई वैदिक स्थलहरूमा परिवर्तन गरेका थिए भने बुद्धको दार्शनिक सिद्धान्तहरूमा पनि धेरै तोडफोड गरेका थिए । यसै कडिमा वैशेषिक दर्शन तथा न्यायको प्रसिद्ध व्याख्याता वेदमूर्ति, तपोनियत् पं. श्रीराम आर्यले लेखेका छन् कि "बुद्ध भौतिकवादी थिए र वेदहरूसंगै ईश्वरको पनि खण्डन गर्दथे । मध्यकालमा उनको प्रभाव समस्त देशमा व्यापक रूपमा भएको थियो र भन्ने गरिन्थ्यो बुद्ध धर्मको प्रचण्ड उज्यालोले गर्दा वैदिक धाम ढुविसक्यो । अन्तमा न्याय र वैशेषिक जस्तो दार्शनिक तथा कुमारिल भट्ट र शंकराचार्य जस्ता धर्म प्रचारकहरूले बौद्धहरूको वैदिक सिद्धान्तहरूको स्थापना गरे ।

हिन्दू मन्दिरहरूको बारेमा एउटा ऐतिहासिक तथ्य यो हो कि यिनको निर्माणको इतिहास बौद्ध मठहरू तथा स्तूपहरूको कथौं सदीपछि शुरू भएको थिए । दक्षिण भारतको अति प्रतिष्ठित हिन्दू मन्दिरहरूको निर्माण नवौं सदीको पछि शुरू भए, तर उत्तर भारतमा यो कार्य अलि पहिले शुरू भएको थियो । यस्तो स्वयं हिन्दू इतिहासकारहरूको भनाई नै छ । भारतको सम्पूर्ण पुरातत्त्व विज्ञान लगभग बौद्ध पुरातत्त्वमा नै आधारित छ । आज सम्पूर्ण भारतमा उत्खननको दौरानमा धेरै जसो बौद्ध स्थलहरू नै भेट्ने क्रम जारी छ । यदि इमान्दारी पूर्वकले उत्खनन् गराएमा, विवादित स्थलमा बौद्ध मठ वा स्तूप भएको प्रमाण फैला पर्ने निश्चित छ ।

(भारतीय दैनिक "राष्ट्रिय सहारा" को २६ मार्च २००३ मा

प्रकाशित रचनालाई लोकनेश डेंगाद्वार अनुदित भई

"नव गोर्खाली" वर्ष-१, अंक-३मा प्रकाशित रचनालाई कही

भाषिक छाँटकाँट गरी पुनः प्रकाशित गरिएको - सं.)





## “बौद्ध तीर्थयात्रा-नालन्दादेखि लुम्बिनीसम्म”

### क्लेलाई हेव्दा

□ भिक्षु सुशील

बुद्ध धर्मसँग सम्बन्धित स्थानहरूको परिचय दिने ग्रन्थहरूको अभाव छैन । ती-ती स्थानहरूमा पुगेका यात्रीहरूले अवलोकन-भ्रमण पश्चात् प्रकट गरेका भावहरू संग्रह गरी प्रकाशित कृतिको भने अभाव छ, भन्नै पर्दछ । यस्तो अभावलाई केही मात्रामा हटाउन प्रयत्नरत व्याकेहरू मध्ये यात्रा-साहित्य लेखनमा खारिएको व्यक्ति घनश्याम राजकर्णिकारद्वारा लिखित ‘बौद्ध तीर्थयात्रा-नालन्दादेखि लुम्बिनीसम्म’ पढ्ने अवसर पाएँ । पाँचवटा ग्रन्थ लेखिसक्नु भैसकेको उहाँद्वारा सम्पादित ‘बुद्धको सम्भन्ना-कल्याणको कामना’ले बुद्ध धर्मप्रति उहाँमा व्याप्त भाव बुझन सधाउँदछ । उद्योगी-व्यवसायीको व्यस्त जीवनलाई साहित्य साधनाद्वारा रसिलो तुल्याउन सक्ने क्षमताले ‘रत्नश्री सुवर्ण पदक’, ‘सयपत्री राष्ट्रिय सम्मान’ र ‘एकीकृत पौरख सम्मान’ हरूद्वारा उहाँ सम्मानित भैसक्नु भएको छ ।

आफूले अनुभव गरेका कुराहरूलाई व्यापकता दिन इच्छुक उहाँ निर्धक्कतासँग भन्नुहुन्छ- ‘यात्राको क्रममा जति पनि पटक देश-विदेश भ्रमणमा गएँ ती सबैमा एक न एक उद्देश्य निहित थियो । कहिले व्यवसायको सन्दर्भमा गएँ त कहिले अद्ययनको क्रममा, अनि कहिले व्यक्तिगत घुमफिरका लागि गएँ त कहिले धार्मिक तीर्थयात्राको सिलसिलामा । तर जेसुकै भए पनि त्यस क्रममा संगालेका अनुभव र अनुभूतिहरूलाई पाठकहरू समक्ष पुऱ्याउने प्रलोभनलाई संवरण गर्न सकिन्नथै ।’ निश्चय पनि यो सत्य हो कि आफ्नो वैयक्तिक अनुभव पाठक सामु ल्याउन समष्टिगत चेतनाले घच्घच्याएको अनुभव गरेको हुनै पर्दछ । संकुचित

मानसिकतालाई परास्त गर्ने क्षमताको दरकार पर्नेछ । घनश्याम राजकर्णिकार अपेक्षित रूपमा यसमा धनी देखिन्छ ।

सात दिनको यात्रालाई सातै अध्यायमा विभक्त गरी पस्काइएको सो ग्रन्थलाई म पाठकहरूलाई निम्त्याइएका साहित्यिक भोज मात्र भन्न चाहन्न । यस भित्र इतिहास, दर्शन, कला, संस्कृत र जन-जीवनका पक्षहरू पनि समेटिएका छन्, तथापि ती-ती पक्ष लेखकद्वारा अनुभव गरिएका भावनात्मक वैदनाहरूसँग उलिएर आएको देखा पर्दछ । दैनिकी (डायरी) लेखन शैलीबाट प्रारम्भ गरिएको ‘यात्रारम्भ’ले यात्रासँग सम्बन्धित विवरण दिएको छ । त्यस पछिदेखि उहाँले अतीतलाई वर्तमानमा तानेर त्याउने प्रयास गरेको देखिन्छ । अतीतको वैभव भताभुंग हुन पुगदाको पीडालाई उहाँ यसरी पोख्नुहुन्छ- ‘नालन्दाका अमूल्य निधिहरूको हृदय विदारक विध्वंस भएको थाहा पाउँदा मेरो मुख अङ्घारो भयो ।’

एक समय बुद्ध धर्मको प्रचार कार्यमा महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्षम नालन्दा समयकममा तन्त्र-मन्त्रको जालो भित्रको बन्दी भए पश्चात् भित्र-भित्रै मक्किएको बेला बिल्लियार खिलजीको सानो प्रहारबाटै छिन्न-भिन्न हुन पुगेको हो । सो घटनाले यथार्थमा आधारित नमै चमत्कार प्रतिको विश्वासले कस्तो अवस्थामा पुऱ्याउँदो रहेछ भन्ने सन्देश दिन्छ । बुद्ध धर्मले सिकाउने ‘परिज्ञय-पहाण-भावना-सच्चिदकरण’लाई उपेक्षा गरी ‘तन्त्र-मन्त्र’का साधकहरू चमत्कार प्रति आकर्षित हुने गर्दछन् । जे जस्तो छ सोहि प्रकार बुझ्ने क्षमता (परिज्ञय) ले आफ्नो कमजोरी



**Tibet Cottage (Pvt) Ltd.**

P.O. Box : 1-49 Chha, Jyatha, Thamel, Kathmandu, Nepal  
Tel : 4226577, 4252867 Max : 977-1-4240165  
E-mail : [tcottage@mos.com.np](mailto:tcottage@mos.com.np)  
<http://www.tibetcottage.com>

Tibet Cottage is known for excellence and caters to its patrons' wish for cleanliness, help fulness and warm hospitality. Because we are family-owned guest house, stay with us and make it a temporary home of their own.



ठम्याइ पहाण गर्न (हटाउन) उत्साह दिन्दू, विद्यमान कमजोरी हटाउने सबल चेतना (भावना)ले यथार्थको साक्षात्कार (सच्छिकरण) गर्न संभव हुने हुँदा तथागत बुद्धले वाराणसीको सारनाथमा सर्वप्रथम पञ्च भद्र वर्गीयहरूलाई 'चार आर्य सत्य' को उपदेश गर्नु हुँदा कुशल वैज्ञानिकलेखै तह-तह गरी उक्लदै सत्य (यथार्थ) को नजिक पुने हो भनी बताउनु भएको हो । आततायीहरूले नालन्दामा आक्रमण गरेको समय फुसो चमत्कारको अभिमानले संघ भावबाट पर भैसकेका थिए । यात्रा वृत्तान्त लेख्ने क्रममा भावनामा वहकिएर लेखकबाट हुन गएका केही त्रुटिलाई आलोचना गर्नु आवश्यक ठान्दछु ।

**प्रथमतः** बुद्ध धर्मको प्रामाणिक ग्रन्थ दीघ निकाय अन्तर्गतको ब्रह्मजाल सूत्रको घटनालाई उहाँ आफै भाषा र शैलीमा दिनु हुँदा प्रयोग गरेका शब्दहरू 'प्रभु' र 'हे मित्रवर' अस्वाभाविक र अप्रामाणिक छ, भन्नै पर्दछ । किनभने, तथागत बुद्धाद्वारा गठित भिक्षुसंघका कुनै पनि सदस्यले तथागत बुद्धलाई संबोधन गर्दा कहिं-कतै 'प्रभु' शब्द प्रयोग गरेको पाउन सकिदैन । यस्तै, तथागत बुद्धले भिक्षुहरूलाई संबोधन गर्दाको समय 'हे मित्रवर' भनेको पनि पाइदैन । ती दुई शब्द तथागत बुद्ध र भिक्षुहरूका लागि अनुपयुक्त शब्दहरू हुन् । 'प्रभु' शब्दले दासत्वको अवस्था बोध गराउँदछ । दास बन्नका लागि कोहि-कसैले भिक्षुत्वको दीक्षा लिने होइन, यस विपरित तृष्णाको दासत्वबाट मुक्त हुनका लागि भिक्षु बन्ने हो । 'मित्र' ले समानताको अवस्था बुझाउँदछ । तथागत बुद्ध र भिक्षुहरूका बीचको सम्बन्ध गुरु र शिष्यको सम्बन्ध हो । यसैले, तथागत बुद्ध आफ्ना शिष्यहरूलाई संबोधन गर्दाको समय 'भिक्षु भिक्षुहरू अथवा नाउँ-गोत्र'बाट संबोधन गर्नुहुन्ये । मजिकम निकाय अन्तर्गत पासरासि सूत्रको घटनालाई हेरेमा उपरोक्त शब्द किन उचित छैन, बुझनमा सधाउ पुग्नेछ ।

बुद्धत्व प्राप्ति पश्चात् वाराणसीतप गैरहनु हुँदाको समयमा बाटोमा उपक नामको एक आजीवक (नाङ्गो साधु)ले तथागत बुद्धलाई देखेर भने-

आवुसो ! तपाइँका इन्द्रियहरू प्रशान्न देखिन्छन्, तपाइँको छ्विवर्ण परिशुद्ध तथा उज्ज्वल देखिन्छ । कसलाई गुरु मानेर ए आवुसो ! तिमी प्रव्रजित भएका थियो ?

तथागत बुद्धले गाथाद्वारा यसरी उत्तर दिनु भएको थियो- 'स्वयंले थाहा पाइ सबैलाई परास्त गर्ने व्यक्ति म हुँ, सबैको ज्ञाता हुँ, सम्पूर्ण धर्महरूमा अ-लिप्त छुँ । सर्व-त्यागी हुँ, तृष्णा क्षय गरी विमुक्त छुँ, छैन विद्यमान म समान अरू, देवता सहित सम्पूर्ण लोकमा म समान कोही

छैन, म संसारमा अहंत हुँ, अ-पूर्व शास्ता गुरु हुँ सम्यक् सम्बुद्ध शीतल निर्वाण प्राप्तकर्ता म हुँ । धर्मको चक धुमाउन काशी नगर तरफ जाईदू, तम आच्छादित लोकजन माझ अमृत दुन्दुभी घन्काउन ।'

नालन्दा र राजगृह बीचको बाटोमा घटेको घटना 'दीघ निकाय' को ब्रह्मजाल सुत्रमा यसरी उल्लेख छ- एक समय, भगवान् पाँच सय भिक्षुसंघका साथ राजगृह र नालन्दाका बीचको बाटोमा गझरहनु भएको थियो । सुप्तिय परिव्राजक पनि आफ्नो अन्तेवासी (शिष्य) ब्रह्मदत्त माणवका साथ राजगृह र नालन्दाका बीच बाटोमा गझरहेका थिए । त्यहाँ सुप्तिय परिव्राजकले अनेक प्रकारले बुद्धको अवर्णन (निन्दा) गर्थे, धर्मको अवर्णन गर्थे र संघको अवर्णन गर्थे । सुप्तिय परिव्राजकका अन्तेवासी ब्रह्मदत्त माणवले चाहिं अनेक प्रकारले बुद्धको वर्णन (प्रशंसा) गर्थे, धर्मको वर्णन गर्थे र अनेक प्रकारले संघको वर्णन गर्थे । यसरी गुरु-शिष्य परस्पर विरोधी कुरा गर्दै भगवान् र भिक्षुसंघका पछि-पछि गझरहेका थिए ।

पछि भिक्षुहरूका बीच उक्त घटना सम्बन्धमा चर्चा हुँदा तथागत बुद्धले भिक्षुहरूलाई भन्नुभएको थियो- 'भिक्षुहरू ! अरूले मेरो अवर्णन (निन्दा) गरे पनि, धर्मको अवर्णन गरे पनि संघको अवर्णन गरे पनि त्यहाँ तिमीहरूले आधात (वैर) वा असन्तोष वा मनमा कोप गर्नुहुन्न । भिक्षुहरू ! अरूले मेरो अवर्णन गर्दा, धर्मको अवर्णन गर्दा, संघको अवर्णन गर्दा यदि तिमीहरू रिसायी भने तथा असन्तोषी भयौ भने त्यसले तिमीहरूकै हानि हुन्छ ।

भिक्षुहरू ! अरूले मेरो वर्णन (प्रशंसा) गरेमा, धर्मको वर्णन गरेमा र संघको वर्णन गरेमा त्यहाँ तिमीहरूले आनन्द मान्नु हुन्न, खुशी मान्नु हुन्न तथा प्रफुल्लित हुन्न हुन्न । भिक्षुहरू ! अरूले मेरो वर्णन गर्दा, धर्मको वर्णन गर्दा र संघको वर्णन गर्दा यदि तिमीहरू आनन्दित भयौ भने, खुशी भयौ भने र यस्तै प्रफुल्लित भयौ भने त्यसबाट तिमीहरूकै हानि हुनेछ ।' उपरोक्त घटनालाई राजकर्णिकारले अँकै रूपमा प्रस्तुत गर्नुभएको छ ।

नालन्दाका दुई प्रख्यात ब्राह्मण पुत्रहरू, जो पछि भिक्षु भै सारिपुत्र र मौदगल्यायनको नाउँबाट प्रशिद्ध हुनु भएका थिए, उहाँहरू गृहस्थी जीवनबाट विरक्तिएर धर्मको खोज गर्दै परिव्राजक (साधु) भएका थिए । एक दिन भिक्षु अस्सजित (पंच भद्र वर्गीय भिक्षुहरू मध्येको एक) भिक्षाटन गैरहनु भएको समय उपतिस्स परिव्राजक (बुद्ध धर्ममा दिक्षा प्राप्त गरी भिक्षु सारीपुत्र हुनु भएको व्यक्ति) उहाँको सौम्य मुद्राबाट प्रभावित भै प्रश्न गरेका थिए-'तपाइँ कुन



# बुद्धको व्यक्तित्व र लोकसेवा आयोग

नेपालमा वि.सं. २०१५ सालमा नेपाल अधिराज्यको संविधान अन्तर्गत कर्मचारी छनौट प्राणालीको लागि लोकसेवा आयोगको व्यवस्था भएको हामी पाउँछौं। हाल आएर नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को भाग १४ मा यस लोकसेवा आयोगको व्यवस्था गरिएको छ।

देशको सर्वाङ्गीण विकासलाई योजनाबद्ध ढङ्गले विकसित गर्दै लाने क्रममा हाल चालू नवौं योजनासम्म आइपुग्दा यस लोकसेवा आयोगको छनौट प्राणालीलाई पार दर्शी, क्रमबद्ध र प्रभावकारी ढङ्गले अगाडि बढाइएको हामी पाउँछौं। यसै परिप्रेक्षमा लोकसेवा आयोगले सु-शासन र विकास व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित एवम् क्रमबद्धता दिने उद्देश्य अनुरूप समय सापेक्ष पाठ्यक्रममा सुधार गरी हालै मात्र राजपत्रांकित तृतीय श्रेणी शाखा अधिकृत (अप्राविधिक) खुल्ला पदको प्रयोगात्मक प्रारम्भिक परीक्षाको पाठ्यक्रमलाई परिमार्जित ढङ्गले जनसमक्ष प्रस्तुत गर्न सफल भएको छ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रमलाई सरसरी हेर्दा यस अन्तर्गत ४ घण्टाको समयमा दुवै परीक्षा प्राणाली विषयगत १ सय ६० अङ्ग र वस्तुगत ४० अंक गरी जम्मा २०० पूर्णाङ्कको समावेश गरिएको छ। पाठ्यक्रमलाई जम्मा ८ एकाइमा विभक्त गरी क्रमशः एकाइ १ मा भूगोल, २ मा इतिहास र संस्कृति, ३ मा नेपालको राजनीति, प्रशासनिक व्यवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू, ४ मा नेपालको सामाजिक व्यवस्था भाषा, साहित्य र कला, एकाइ ५ मा विज्ञान र प्रविधि, ६ मा नेपालको आर्थिक पक्ष, ७ मा समसामयिक विषयहरू एवं एकाइ ८ मा राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय र तिनका आदर्शलाई समेटेर आयोगले जनसमक्ष त्याएको छ। ती ८ वटै एकाइमा विभाजन

## □ पूर्णगान चित्रकार

गरी अङ्ग भार मिलाइएको छ। यस्तै अंक भार मिलाउने क्रममा अन्तिम एकाइ ८ लाई तीनवटा उपएकाइमा विभाजन गरी ८.१ मा राष्ट्रिय- अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्व र तिनका आदर्श, ८.२ मा अन्तर्राष्ट्रिय विचारकहरू र ८.३ मा धार्मिक व्यक्तित्वहरू समावेश गरी मिलाइएको छ।

यस एकाइ ८ मा उपएकाइ ८.१ अन्तर्गतका राष्ट्रिय विभूतिहरूमा जनक, सीता, गौतम बुद्ध, अंशु वर्मा, अरनिको, रामशाह, श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह, वीर बलभद्र, अमरसिंह थापा, भीमसेन थापा, अदिकवि भानुभक्त, कवि मोतिराम भट्ट, श्री ५ त्रिभुवन र हाल आएर शंखधर साख्यासम्म उल्लेख गरिएका छन्। यस विषय अन्तर्गत नेपालका चार शहीदहरू धर्मभक्त माथेमा, गंगालाल श्रेष्ठ, दशरथ चन्द र शुक्राज शास्त्रीको नाउँ उल्लेख गरिनु पर्ने देखिन्छ, किनभने १०४ वर्षसम्मको जहानीया राणा शासन व्यवस्था अन्त्य गर्न श्री ५ त्रिभुवनले आफ्नो राजगद्दीको बाजी लगाए भने ती शहीदहरूले राष्ट्रप्रेम र जनभावनालाई कदर गरी आफ्नो ज्यानको बाजी लगाए। देश प्रेम र जनभावनलाई कदर गर्नुपर्छ भन्ने प्रेरणा नै ती शहीदहरूबाट मिलेको हामी पाउँछौं। अतः ती शहीदहरूको नाम यस उपएकाइ अन्तर्गतका पाठ्यक्रममा समावेश गरिनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

यस्तै उपएकाइ ८.२ अन्तर्गत अन्तर्राष्ट्रिय विचारकहरू मात्र उल्लेख गरिएको छ। यस विषय अन्तर्गत राष्ट्रिय विचारकहरूको नाम पनि समावेश गरिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ, किनभने अन्तर्राष्ट्रिय विचारकहरूको साथै राष्ट्रिय विचारकहरूको समेत अध्ययनबाट अन्तर्राष्ट्रिय विचारकहरूको दाँजोमा हाम्रा राष्ट्रिय विचारकहरूको स्तर भिन्नता वैचारिक

**With best complements of**

**बैंक अफ काठमाण्डौ लिमिटेड**  
**Bank of Kathmandu Ltd.**

New Road, P.O. Box : 9044 Kathmandu, Nepal  
Tel : 4231556, 4231557, 4231558, 4231674, 4231575,  
Fax : 4223279, Tlx : 2820 BOK NP





मत मतान्तर के कस्ता छन्, त्यसलाई के गर्दा आफ्नो देशको माटो सुहाउँदो बनाउन सकिन्छ, हाम्रो सामाजिक मूल्य र मान्यतासँग कसरी समन्वय गर्न सकिन्छ । यस अन्तर्गत विचारकहरूमा बि.पी.कोइराला, पुष्पलाल श्रेष्ठ, गणेशमान सिं, मदन भण्डारी, मनमोहन अधिकारी, तुलसीलाल अमात्य आदिको नाम समावेश गर्न सकिन्छ ।

त्यसरी नै एकाइ द को उपएकाइ द. ३ अन्तर्गतका धार्मिक व्यक्तिहरूमा आच शंकराचार्य, वेदव्यास वालिमकी, फालुणनन्द, गुरु नानक, महावीर जैन, जिसस् काइस्ट र पैगम्बर महम्मदलाई समावेश गरिएका छन् । यस विषय अन्तर्गत प्रायः सबै धर्मका प्रवर्तकहरू (व्यक्तित्वहरू) उल्लेख गरिएको भए तापनि बत्ती पनि अङ्गारो भने भै आफ्नै देशमा जन्मेका 'ऐसियाका ज्योति' एवं बुद्ध धर्मका प्रवर्तक भगवान् गौतम बुद्धको नाम यसमा उल्लेख भएको पाइएन । आखिर यसो किन भयो ? के विश्वशान्तिका अग्रदूत मानिने गौतम बुद्धको सिद्धान्त, दर्शनबारे राष्ट्रसेवकहरूलाई थाहा दिनै नपर्ने ? बुद्धको जन्मस्थल नेपालले बुद्ध धर्म सम्बन्धी केही जानकारी नै हासिल गर्नु नपर्ने ? देशको सुशासन र विकासको जिम्मा वहन गर्नुपर्ने राष्ट्र सेवकहरूलाई बुद्धको बारेमा केही अध्ययन नै गर्नु नपर्ने गरी पाठ्यक्रम तयार पार्नु सर्किर्ण चिन्तनबाट ग्रसित हुनु हो । अतः आजको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय घटनाकम र बढादो भौतिकवादले थिचिएको परिस्थितिमा अध्यात्मिक चिन्तनको माध्यमद्वारा मानिसको जीवनलाई सरलीकृत गरी मुक्ति मार्गतर्फ लैजाने बुद्धका अत्यन्त प्रसिद्ध एवं मानव मात्रको शान्ति र कल्याण गर्ने बौद्ध दर्शनलाई अभ व्यापक बनाउनुपर्ने आजको युगमा बुद्धका विचारहरू, दर्शन र धार्मिक ग्रन्थहरूको अध्ययनलाई यस पाठ्यक्रममा समावेश नगरिनुलाई विडम्बना नै मान्नु पर्दछ । लामो समयदेखि अनेक वादको संकीर्ण आजको २१ औ शताब्दीको कालमा पनि त्यही मनस्थिति र परम्परा कायम भएको हो कि भन्ने सोचाइ राख्न बाध्य हुनुपर्ने देखिन्छ ।

नेपाल बहुभाषी, बहुसांस्कृतिक, बहुजातीय हिन्दू अधिराज्य भए तापनि यहाँ धर्मको नाउँमा कहिल्यै पनि भै भगडा भएको छैन । सम्पूर्ण नागरिकले आ-आफ्नो ढंगले धार्मिक मान्यताहरूलाई अगिकार गरी सहिष्णुता कायम गर्दै आइरहेको पाउँछौ । त्यस्तै राज्य शक्तिको प्रयोग गर्ने जिम्मेवारी सरकारले पनि यस्ता धार्मिक महत्वका कुराहरूमा सन्तुलन कायम गर्न सक्नुपर्दछ । नेपालमा बहुलीय प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना पश्चात् निर्मित नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ ले यसै अवधारणलाई अगिकार गरी लोकसेवा आयोग मार्फत् आफ्ना योग्य, दक्ष र उपयुक्त कर्मचारी

छनौटका कममा राजपत्राकित तृतीय श्रेणी शाखा अधिकृत (अप्राविधिक) खुल्ला पदको प्रतियोगितात्मक प्रारम्भिक परीक्षाको पाठ्यक्रम प्रस्तुत गरिएको हो । तर धार्मिक व्यक्तित्वका विषयमा भगवान् बुद्धको नाम नै समावेश नहुनु अदूरदर्शिता देखाइएको वा संकीर्ण भावले ग्रसित विचार र खी उक्त पाठ्यक्रम त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ ।

अन्तमा सरकारका जिम्मेवार व्यक्तिहरूले जुनसुकै क्षेत्र र विषयमा पनि सन्तुलन कायम राखी यस्ता त्रुटिहरूलाई सच्चाई सबै धर्मका व्यक्तित्वहरूलाई उचित स्थान दिई न्यायोचित व्यवहार गरिनुपर्दछ । जसले गर्दा एकले अर्कोलाई दमन गर्ने, गिराउने, शोषण गर्ने वातावरणको सिर्जना नभई धार्मिक सहिष्णुता र मैत्रीभाव जागृत हुन जाने हुँदा यस अन्तर्गतको पाठ्यक्रममा धार्मिक व्यक्तित्वहरूको प्रतिभा भगवान् गौतम बुद्धको नाम पनि समावेश गरी लोक सेवा आयोग र धार्मिक व्यक्तित्वहरूको विषयमा सन्तुलन कायम भएमा लोक सेवा आयोगले विविध पक्षहरू समेटिएको मैलिकता, विश्लेषणात्मक प्रतिभा जाँच्ने भई समय साक्षेप नयाँ पाठ्यक्रमको तर्जुमा गरेको ठहर्छ ।

(२०५८ श्रावण २१, नेपाल समाचार पत्र)



*With Best  
Compliments*

CE

CONSTRUCTION PVT. LTD.

Bagmati Chambers, Mlat 4/5  
Ka 2-2/18 Milan Marg, Teku  
P.O. Box 1223, Kathmandu, Nepal  
Phone No. 4243120, 4252124  
Fax : 977-1-4231043  
E-mail : [cecon@mail.com.np](mailto:cecon@mail.com.np)





# बुद्धको अस्थिधातुः एक अध्ययन

□ भिक्षु संघरक्षित, परियत सद्गम कोविद

गत साउन २३ गते नेपालमा भगवान् बुद्धको पवित्र अस्थिधातु भित्रिएको थियो । सो धातु नेपालमै प्रतिस्थापन गर्नको लागि नभई तीन दिनसम्म प्रदर्शनको लागि त्याइएको थियो । संयुक्त राष्ट्र संघले बुद्धको जन्म, सम्बोधि लाभ तथा महापरिनिर्वाण प्राप्तिको संयोग दिन वैशाख पूर्णिमालाई मान्यता दिने अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा सन् १९९९ डिसेम्बरको विस्तारित बैठकद्वारा सार्वजनिक विदाको घोषणा गर्न्यो । यसैको सम्मान तथा स्मृतिमा आधिकारिक बौद्ध देश थाइल्यान्ड, श्रीलंका तथा बर्माद्वारा संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रदान गरिएको यो अस्थिधातु विश्वव्यापी प्रदर्शनीका क्रममा नेपाल भित्रिएको हो । अन्तमा यो अस्थिधातु संयुक्त राष्ट्र संघको प्रधान कार्यालय न्यूयोर्कमा स्थायी रूपले प्रतिस्थापन गरिने भएको छ ।

बौद्ध जगत्मा बुद्धको अस्थिधातु अति महत्वपूर्ण एवं गौरवनीय रूपमा पूजिन्छ । समुच्च्या बौद्धहरूले यसलाई श्रद्धा र आस्थाले पूजा गर्दछन् । बौद्ध देश श्रीलंकामा पहिलोपल्ट बुद्धमूर्ति पुगेको बेला त्यहाँका भिक्षुहरू कसैले पनि बन्दना समेन नगरेको कुरा इतिहासमा उल्लिखित छ । पछि बुद्ध मूर्तिको टाउकोमा बुद्धको अस्थिधातु राखेको बेलामात्र उनीहरूले बन्दना गरे, मान्यता दिए ।

दीघनिकाय ग्रन्थमा उल्लेख भएअनुसार स्तूप र चैत्य बनाउन योग्य अस्थिधातु चार प्रकारका पुद्गलहरूका छन् । ती यसप्रकार छन्-

१. तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धको अस्थिधातु

२. प्रत्येक बुद्धको अस्थिधातु

३. अरहत् व्यक्तिहरूको अस्थिधातु

४. चक्रवर्ती राजाहरूको अस्थिधातु

बुद्धको उपदेश हो, यी स्तूपहरूको दर्शनमात्र गर्नाले पनि मानिसहरू प्रसन्न हुने छन्, चित्त शुद्ध गरी सुगतिमा पुग्नेछन् ।

स्मरणीय छ, अस्थिधातु भन्नाले ती व्यक्तिहरूको मरणपश्चात् दाहसंस्कार गरी बाँकी रहेको शरीरका अवशेषहरू भन्ने बुझनुपर्छ । नेपालमा भित्रिएको अस्थिधातु पनि स्वयं बुद्धकै अस्थिधातु हन् ।

बुद्धधर्ममा विभिन्न रूपले चैत्य बनाउन हुने कुरा बौद्ध वाङ्मयमा उल्लेख भएको छ । बुद्धधर्ममा यसरी चैत्यको निर्माण गरिन्छ-

१. शारीरिक (धातु) चैत्य = बुद्धको अस्थि राखेर

२. परिभोगिक (परिभोग) चैत्य = बुद्धले प्रयोग गरेका विभिन्न वस्तुहरू राखी

३. धर्म चैत्य = धर्मलाई स्थायी बनाइराख्न बनाइने चैत्य

४. उद्देश्य चैत्य = विभिन्न उद्देश्यले बनाउने कलात्मक चैत्य ।

यी चैत्यहरूमध्ये धातु चैत्य र परिभोग चैत्यहरू त बुद्धकै समयमा पनि प्रचलित भएको देखिन्छ । तपस्सु र भल्लुक दुई दाजुभाइले बुद्धको उपदेशद्वारा प्रसन्न भई बुद्धको चिनोस्वरूप केश धातु लिई आफ्नो देशमा स्तूप बनाएर भव्य महोत्सव गरेको कुरा बौद्ध वाङ्मयमा उल्लेख छ ।

भगवान् बुद्धले बुद्धत्व ज्ञान प्राप्तिपश्चात् यदाकिञ्चित् आराम नलिई गाउँ-गाउँमा, शहर-शहरमा, देश-देशान्तरमा बहुजन हिताय बहुजन सुखायका निति चारिका गर्नुभयो । उहाँ ई.पू. ५२३ मा ८० वर्षको उमेर पुगदा वैशाख पूर्णिमाको दिन कुशीनगरमा महापरिनिर्वाण (देहावसान) हुनुभयो । तत्पश्चात् उहाँको दाहसंस्कार त्यहाँ नजिकै मुकुटबन्धन भन्ने मल्लहरूको चेतिय भन्ने ठाउँमा ससम्मान सम्पन्न भयो । उहाँको दाहसंस्कार पछि बाँकी रहेका अस्थिधातु लिन्मा विभिन्न देशहरूको विवाद भयो । विवादले चर्को रूप लिएपछि भगडा होला जस्तो भयो । त्यसबेला द्रोण नामक ब्राह्मणले आफू मध्यस्थ भई दावेदार आठ राज्यहरूलाई बराबर अस्थिधातु भाग लगाइदियो । पछि पिप्लिवनका मौर्यहरू आइपुगे । ढिलो भएकोले उनीहरूले खरानी र गोल मात्र लिन पाए । स्वयं द्रोण ब्राह्मणले अस्थिधातु बाँडिदिएको तुम्ब: वा माना लियो । उनीहरूले आ-आफ्नो ठाउँमा गएर भव्यरूपले स्तूपको निर्माण गरी महोत्सव पनि गरे ।

बुद्धको शारीरिक धातुहरू प्रतिस्थापन गरी यी ऐतिहासिक स्तूप वा चैत्यहरू कहाँ-कहाँ क-कसले निर्माण गरे ?

१. मध्यगराजा वैदेहीपुत्र अजातशत्रुले राजगृह नगरमा

२. वैशालीका लिच्छविहरूले वैशालीमा

३. कपिलवस्तुका शाक्यहरूले कपिलवस्तुमा

४. अल्लकप्पका बुलिहरूले अल्लकप्पमा

५. रामग्रामका कोलियहरूले रामग्राममा

६. वेठद्वीपका ब्राह्मणहरूले वेठद्वीपमा

७. पावाका मल्लहरूले पावामा

८. कुशीनगरका मल्लहरूले पनि कुशीनगरमा

९. द्रोण ब्राह्मणले माना वा तुम्बा राखी स्तूप बनाए ।

१०. पिप्लिवनका मौर्यहरूले पनि गोल र खरानी राखी स्तूप बनाए ।

यी ऐतिहासिक शरीर धातुका आठ स्तूपहरूमध्ये सातवटा स्तूपका अस्थिधातुहरू सग्राट अशोक (ई.पू. २६९-



२२७) ले निकाल्दै संग्रह गरेका थिए। केवल रामग्रामको स्तूपमा मात्र बुद्धको अस्थिधातु निकाल सकेका थिएनन् । भनिन्छ रामग्राम स्तूपमा अचाचार्थि बुद्धको अस्थिधातु विद्यमान छ, जुन स्तूपको उत्खनन् गरी हेर्न बाँकी नै छ ।

समाट अशोकले सोहबटा स्तूपबाट संग्रहित अस्थिधातुहरू प्रतिस्थापन गरी ८४,००० (चौरासी हजार) चैत्यहरू निर्माण गरेका थिए। इतिहासमा सबैभन्दा बढी चैत्यहरू निर्माण गर्नेहरूमा समाट अशोककै नाम अग्रपत्तिमा आउने गर्दछ ।

समाट अशोककै पालामा उहाँकै संरक्षकत्वमा बुद्धधर्मको शासन शुद्धिका लागि तेसो बौद्ध संगायना भएको थियो । संगायनाको निर्णयअनुसार समाट अशोकले विभिन्न राज्यहरूमा धर्मप्रचारक भिक्षुहरूको टोलीहरूलाई पठाएका थिए । त्यस धर्मप्रचार क्षेत्रमा समेटिएका राष्ट्रहरू यसप्रकार छन् - काश्मीर र गन्धार (पाकिस्तान), महिंसक मण्डल (महेश्वर भारत), बनवासी (बम्बई प्रान्त), उपरांत (बम्बईको उत्तरमा), महाराष्ट्र (भारतको प्रान्त), योनक लोक (ग्रीक राज्यहरू), मित्र सिरिया, मिश्र, वासेडोन, साइरेन, इपिरस, हिमवत (हिमालय / नेपाल), सुवर्णभूमि (बर्मा-म्यानमार), ताम्रपर्णी (श्रीलंका) आदि ।

जसरी महेन्द्र महास्थविरले श्रीलंकामा बुद्धधर्म प्रचार गर्ने क्रममा बुद्धको अस्थिधातु समेत लगेका थिए, त्यसरीनै अन्यान्य देशहरूमा पनि बुद्धको अस्थिधातु फैलाई गए । त्यही कारण हो, आज आएर विश्वका विभिन्न मुलुकहरूमा भगवान् बुद्धको अस्थिधातु शोभायमान रहेको छ ।

बुद्धशासनमा बुद्ध र धर्मको शरण गएर प्रथम द्वेवाचिक उपासक हुनेहरू तपस्सु र भल्लुक दुई व्यापारी दाजुभाइ थिए, जसले बुद्धको केशधातु लिएर आफ्नो ठाउँमा चैत्य बनाएको कुरा त्रिपिटकमा आएको छ । वर्मलीहरूको विश्वास छ, तपस्सु र भल्लुकको देश उक्कलप नगर भनेकै वर्तमान रंगून हो । अनि, उनीहरूले बुद्धको केशधातु प्रतिस्थान गरी बनाएको चैत्य नै अहिलेको सुप्रसिद्ध श्वेतगोड चैत्य हो । यसको कुनै ऐतिहासिक प्रमाण भने छैन ।

त्यसरी नै, श्रीलंकाका राजा विजयबाहु (इ. १०६५-११२०) ले पठाइदिएको बुद्धको दन्तधातु राखी राजा अनिरुद्धले बर्माको स्तेजिगान महास्तूप निर्माण गरेका थिए । यसरी नै बर्मामा बुद्धका धैरै अस्थिधातुहरू पुगेको देखिन्छ ।

श्रीलंका देशका प्रथम बौद्ध उपासक राजा देवनाप्रिय तिश्यले श्रीलंकामा बुद्धको अस्थिधातु प्रतिस्थापन गरी थूपाराम चैत्य बनाएका थिए । त्यस्तै, श्रीलंकाको सुप्रसिद्ध दन्त मन्दिर (Temple of Tooth) चौथो शताब्दीतिर राजा श्रीकीर्ति श्री

मेघवर्णको समयमा बुद्धको अस्थिधातु राखी बनाएका थिए । यसरी श्रीलंकामा पनि धैरै अस्थिधातु पुगेका छन् ।

थाइलैण्डमा पनि विभिन्न कालमा बुद्धको अस्थिधातु पुगेको तथापि स्तूप-चैत्यहरू निर्माण भएको देखिन्छ । चीनको प्रसिद्ध अशोक मन्दिर पनि समाट अशोकले बुद्धको अस्थिधातु राखी बनाएको भनिन्छ ।

नेपालको परिप्रेक्ष्यमा, यहाँ बुद्धको अस्थिधातु रहेको ऐतिहासिक रामग्राम स्तूप त छैदैछ । पुनः सन् १९४६ मा श्रीलंकाका नारद महास्थविरले बुद्धको अस्थिधातु स्वयम्भूम्यित ऐतिहासिक आनन्दकुटी विहारमा ल्याएका थिए । उक्त अस्थिधातु हरेक वैशाख पूर्णिमाको दिनमा सार्वजनिक प्रदर्शनी गरिन्छ । सो अस्थिधातु वि.सं. २०५० असार २३ गते मध्यरातमा चोरेर लगिएको थियो । पुनः वि.सं. २०५१ असारमा श्रीलंकाबाट नै अर्को अस्थिधातु त्याई प्रतिस्थापन गरेका थिए । फेरी, काठमाडौंको गणमहा विहारमा पनि धैरै समय अधिदेखि बुद्धको अस्थिधातु रहिआएको छ, जुन अस्थिधातु विहारको प्रत्येक वार्षिक उत्सव गुलाधर्म समाप्तिको भोलिपल्ट दिनभरि प्रदर्शनीमा राखिन्छ ।

बुद्धको अस्थिधातु बुद्ध जन्मभूमि क्षेत्र, कर्मभूमि क्षेत्रमा मात्र सीमित नभई विश्वका विभिन्न देशहरूमा पनि फैलिएर गएको छ, जुन अस्थिधातु बुद्ध, धर्म, ज्ञानको प्रतीक हो, मानवमात्रको लागि मनको शीतलता तथा आनन्दको सूचक हो अनि हरेक क्षेत्रमा शान्ति-सुव्यवस्था कायम गर्नाका लागि प्रेरक स्रोत पनि हो भन्नुमा अत्युक्ति नहोला । \*

## शान्तिको शब्देश

□ विकाश तामाङ्ग  
सिस्नेरी ४, मकवानपुर  
शान्तिको सन्देश बोकेर  
सारा संसार चाहर्ने गरौ हामी  
भएजित अशान्तिलाई शान्तिमा परिणत गरौ  
शान्तिको खोजीमा पुग्ने कोशिस गरौ

अशान्तिमा लागेकालाई  
शान्तिको उपदेश दिने गरौ  
शान्तिको कुरा गर्न लानेहरूलाई  
विश्वासको शासक बनाइदिने गरौ

म, मेरो र हामी सबैको यही नै छ चाहना  
शान्तिमा लानेहरूलाई छ हामी सबैको शुभकामना !



## दुर्लभ प्रव्रज्याको अनुभव

□ अनागारिका नन्दावती (गौतमी तुलाधर)  
पद्म चैत्य विहार, बुटवल-२

गत गुरु पूर्णिमाका दिन श्रद्धेय भिक्षु विमलानन्द महास्थविरकोधर्मानुशासकत्वमा बुटवलका उपासकपासिकाहरूको संहभागितामा विशेष बुद्धपूजा कार्यक्रमको आयोजना गरियो । त्यतिबेला तावकलिक वा अस्थायी अनागारिका प्रव्रज्यामा म पनि अनागारि का भए, र मलाई अनागारिका गौतमी नाम राखियो । अस्थायी प्रव्रज्याको समयमा पनि धर्मलाई स्वयं आफ्नो जीवनमा अभ्यास गर्ने सुनौलो अवसर पाउँदा आफूलाई ज्यादै नै हर्ष र धर्मप्रीति उत्मन भइरहेको छ ।

हाल वर्षावास बस्नुहुने भिक्षु ध्यानरत र विहारासी अनागारिकाको दया, करुणा र मैत्रीने गर्दा वर्षावास भरी तीन महिना गृहस्थी जीवन त्यागेर ब्रह्मचर्य जीवनमा बसी धेरै नै कुराहरू सिक्का पाउनुलाई अहो भाग्य ठानिरहेको छु मनमा एकदमै खुशीको अनुभूति पाइरहेको जस्ता लागि रहेको छ, भित्रभित्रै एकदम प्रफुल्लित भएको छु । कार्यक्रमहरूमा सूर्यमाया कंसाकार, सुश्री शान्ति शाक्य, सुश्री प्रणीता तुलाधर आदिको ठूलो सहयोग रहेकै आएको छ ।

भगवान् गौतम बुद्धको जन्मथलो लुम्बिनी धेरे नजिक रहेर पनि हामीले बुद्धधर्मको शिक्षा बारे पहिलो पटक दिवंगत भिक्षु चुन्द महास्थविरबाट तथा हाम्रा (फुपु) दिवंगत अनागारिका देवाचारीबाट सुन्ने अवसर पायौ । उहाँहरूले हामीलाई धर्मको बाटोमा लान निर्देशन एवं हौसला प्रदान गर्नु भए अनुरूप दान, शील भावनाको बारेमा धेरै कुराहरू सिक्ने अवसर पाएका छौं भने अहिले उहाँहरूको अभाव खट्किएको महसूस भइरहेको छ ।

समय-समयमा श्रद्धेय भन्ते सम्यक् सम्बोधि प्राणपुत्र आउनु भई हामीलाई धार्मिक-प्रेरणात्मक अभ्यास गरानुहुन्छ । समय समयमा उहाँले बुद्ध धर्मको प्रचार-प्रसार गर्नका निमित्त साप्ताहिक दुर्लभ प्रव्रज्या कार्यक्रम पनि संचालन गर्नुहुन्छ । त्यस किसिमको कार्यक्रममा हामीले बुद्धधर्म सम्बन्धि थुपै ज्ञान-गुणका कुराहरू श्रवण गर्ने, सिक्ने अवसर पाएका छौं । उहाँप्रति आभार प्रकट गर्दछु । \*

## हाम्रो सानो सुन्दर देश नेपाल

□ हिरण्यराज विजाचार्य  
ल.फू मिथिप्रहाल

स्वच्छ हिमालको काखमुनि ।  
हाम्रो सानो सन्दर देश नेपाल ॥  
दक्षिणमा छ विशाल भारत ।  
उत्तरमा पनि विशाल चीन ॥  
भाभमा हाम्रो सुन्दर देश नेपाल ।

बुद्ध, भूकृष्णी, जनक सीता र  
अरनिको हाम्रै नेपालमा जन्मिएका ॥  
यतिमात्र कहाँ हो र ? विश्वामित्र आदि ।  
ऋषिमुनिहरूको यही तपोभूमि रहेको ॥

यसैले सानो भएर के हुन्छ र ?  
प्रकृतिले सिंगारिएको हाम्रो नेपाल ॥  
सुन्दर शान्त र विशाल भएर ॥ ।  
विश्वमै उदाहरण भै ठिङ्ग उभिएको ॥

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद भन्धन्  
असल र बहुमूल्य चीज सबै हुन्धन् ॥  
आँखा सानो तर छ विशाल क्षितिज ।  
हिस्सी परेको निष्पापी शिशु पनि त सानो ॥  
त्यस्तै गरी दुर्लभ नभै रत्न पनि त सानो ।

हाम्रो नेपालको उत्तरमा पहाडै पहाड ।  
त्यस्तै गरी दक्षिणमा फाँटै फाँट ॥  
सप्तनदी कल-कल गरी बगिएको छ यहाँ ।  
जल शक्ति र प्राकृतिक भण्डार भै कन पनि ॥  
हामी सबै नेपाली दर्भाग्य दरिद्रता जलिएको ।  
कस्तो विडम्बना दरिद्र भै हामीले दुख भोग्नु परेको ॥

तर पनि इमान्दारी बहादुरी गोरखकाली ।  
त्यस्तै हामी सबै नेपाली इज्जतमा बाँचिएको ॥  
यतिमात्र कहाँ हो र हाम्रो नेपाललाई ।  
श्री ५ वीरेन्द्रले शान्ति क्षेत्र घोषित गरेको ॥

शान्ति क्षेत्र घोषित हाम्रो नेपालैमा ।  
नेपालीनै विखण्डित भै अशान्ति फैलिएको ॥  
पर्ख हाम्रो यो सन्दर देशलाई किन बिगारौ ? ।  
यसैले अब जागौ, नेपाली किन फुटौ ?

हामी सबै मिली जुली नेपाल बनाओ ।  
किनकि हाम्रो यो शान्ति क्षेत्र नेपाल हो ।  
यसलाई हामी किन शान्तिमय नबनाओ ।  
किनकि हामी नेपाली नेपाली न हौं ?

यसैले भगडा युद्धलाई एकातिर पन्छाई  
हामी सबै मिली-जुली शान्ति क्षेत्र बनाओ ।  
शान्ति ! शान्ति ! शान्ति !



## ધર્મ-દાયાદ.....

### □ જ્યોતિ શાવય, કાલિનગેઝ

પ્રવજિત જુયેત અનુમતિ ફવનેત બાયા ન્હ્યોને વને ન્યવ:  
ખેંલ્તા વયા થન દાંજુ યાથાયનિ ન્યને-કને જી મર્જી છુ ખે : ।"

થ:ગુ નુગા:યા ખું ફુક ક્યહેંથા મુતું પિજ્જથેં ચ્વંગુ ખના:  
કલ્પના મદુ થેં ખું ન્યને માલા થ: છુ છુ જૂથેં મિખા કના:

ધાલ મહેન્દ્રં અજૂ ચા:કથં, "વાહ'ગુલિ ઉત્થેં નુગ:ખું ભી  
સયોગ જક થ્વ ખ:લા અથવા સંસ્કાર હે થ્વ દુગુલા ભી;

ગુ ગુ ધ્યેય કથા: જિગુ મન ચચ્છુ વિચા: સર્ગતય બ્વયા: જુલ  
ઉગુ હે નિમિત્ત છંગુ નં ચિત્તં છટપટ જૂગુથુ ગજબ જુલ ।

મિત્રા ! તર થન ભીપિં થુકથં ચ્વનાપિં થથે લાયકુ સુખય  
ભીગુ થ્વ મનથે તન સહનશીલ જીવીલા થેં મિરિ-વન કિચલય !

સંકલ્પ મન યાયલા ધુન તર છું જુયા: શ્રમણ ધર્મ સદાં  
હને મફય્કા ખિન્ન મન ભી વયે માલેવં વિચલિહ્ના-

ભીગુ નાપં થ્વ રાજવંશયા ગૌરવ, માન વ કીર્તિ ફુક  
ચા-ધૂ સમાન યાનાબી થેં મજીવા ધિગુ લિચ્વકથં

આશકાં જક લિચિલા ચ્વનાગુ ધ્યાં હાકનં છન્ન વહે  
સમસ્યા ઘાના: વ:ગુ થૌં થથે ધ્યાં હૈ ધૈગુ જૂગુ સ્વરે !

હતોત્સાહ યાય છન્ન ધકા: મખુ ધ્યાગુ મિત્રા ! સીકિ થ્વ ખું  
મા:ગુ ન્હ્યવ: હે માકવ વિચા:યાય, દ્વ્યક્ય મ્વાકેત લિપા છન્ન ।

પુના: ચીવરં મુણ્ડન લ્હાતય્ ગુલુપા માત્ર જ્વના:  
પરયા શ્રદ્ધાય્ જીવન ઘાના: ભૌતિક આશ્રય હાકુ તિના:

નિશ્ચતતા છું મદુગુ વિસ્તૃત ભવિષ્ય ખ્યલય્ પલાછિના:  
જીવીમા:ગુ ગનં મદ્દંક છું હે સદાં પરમાર્થ ભાવ મુના: ।

વિરલન શરણય ચ્વના શીલયા કવચ મુનાગુ બલ ન્હિથં  
વિપત્તિ સંકટ વાણ ફયા: ચ્વન્ય મા:ગુ પરાજિત મજીવીકથ  
થ્વ હે કલ્પના લિચિકા: ચ્વનાગુ ઇચ્છા બ્વાલા કા:ગુ ફુક  
તર થૌં પ:ખા: સંકોચ યાગુ થુના: ક્વાતુકા:થ:ગુ નુગ:

અબુયા ન્હ્યોને વના: સ્વયં થ: બ્વયા: ખું મનયા ન્યનાકના:  
છુ ધાઇ ગથે જીવી સીક્ય મન વને ધકા:હે ખું કોછિના !"

બિયા સહયોગ ધાલ મિત્રાનં, "નાપં અયસા વયે જિનં  
ચ્વન્ય ભી છ્યાય આ: સ્વયા: લિફ: થન, ખુંમનય્ બાય્કા: વહેન્હિથં ।"

થુપિં થથે થન ચ્વંગુ ખું વાય્કા: સ્યુ થેં શુભ ઈ સ્વયં જુનું  
સ:તકે હ:મ્હ વલ છ્યાહ સેવક નિમ્હં અપિં અન ચાય્ક અજુ ।

આશા કિરણં મન ભં યચુકા: અબુયા ન્હ્યોને ભટ્ટ વના:  
યાના પ્રણામ જિજાસુ ભાવ ફેતુત નિમ્હં છખ્ય લિના: ।

કથણં .....



**ઉપાસક હેરાકાજી સુડેકા**

નાગ બહાલ, લલિતપુર નિવાસી હેરાકાજી સુડેકાલાઈ  
ચિનાઇરાલ્નુ આવશ્યક નહોલા । બૌદ્ધ ક્ષેત્રમા વ્યાપક રૂપમૈ જનમાનસમા  
સુચરિચિત ઉહું હેરાકાજી સુડેકા 'આનન્દભૂમિ' નેપાલકો પહિલો બૌદ્ધ  
માસિક પ્રકાશિત ભએકો ૩૦ વર્ષ અગાડિદેખિ નૈ વિતરણ કાર્યમા  
સહયોગ પુચ્યાઉદૈ આઉનુ ભએકો છે । સાથૈ ઉહુંલે ધર્મકીર્તિ રાન્ય બૌદ્ધ  
ગ્રન્થ ઉપલબ્ધ ગરાઉને એવં વિક્રી-વિતરણ ગર્દે આઉનુ ભએકો છે ।

ઉહુંલાઈ સુસ્વાસ્યકો કામના !

### ય્યાઃ ધ:ચા થૈં .....

#### □પૂર્ણ કાજી ઉપાસક

નમોબુદ્ધ નમોધર્મ નમોસંઘ ખુંકિ  
ભાવ ભક્તિ મને તયા બુદ્ધયાત લુમિકિ  
શીલયા લખં ભીસં મનયાત યચુકિ  
ન્હિયાન્હિથં પ્રાણીયાત દયાતયે ફયેકિ

અમૂલ્ય જન્મ હાન કાય થાકુ સિયિકિ  
અલસિ મચાસ્ય ભીસં ધર્મયાયે ફયેકિ  
શત્રુ વ મિત્ર ધૈગુ ભાવ મને મદયેકિ  
સકલ પ્રાણીયાત સમ ભાવ દયેકિ

વયા ચ્વના ભીપિં થન વને માનિ ખુંકિ  
પરોપકાર યાના ભીકે પુણ્ય યકો દયેકિ  
કામ કોધ મોહ ચીકા ભવ દુખ ખુંકિ  
ભવ દુખં મુક્ત જીવા જ્ઞાન ભીકે દયેકિ

નેપાલયા પુણ્ય ભૂમિ લુમ્બિની ખુંકિ  
છુ ધયા ચ્વન ભીત બાંલાક થુયેકિ  
ભિદુ અનાગારિકા ઉપાસક ઉપસિકાં ચાયેકિ  
ય્યાઃ ધ:ચા થૈં મિલે જુદી ફયેકિ



नेपालभाषा:

# जीवन शार्थकथा लंपु

□ योगराज शाक्य, छायबहाल-यल

मनुष्य जुनि लाःपि भीपिं, निपु लंपुइ लाना च्वंगु दु । च्वये थाहाँ वनेगु या क्वय क्वाहाँ वनेगु अर्थात् सुख सीगु या दुःख सीगु । सुं प्राणीपित्त दुःख सन्ताप मयासे दुष्टजनया सङ्गत मयासे सत् मार्गया लंपु मतोतुसे वनेमाः । संयम सदाचारयात् क्वातुका थःगु आर्जनय् सन्तोष जुया जीवन हना च्वनेमाः ।

भगवान् बुद्ध्या आज्ञाकर्थ थौं लोके सुख मङ्गलयात् काम, क्रोध, मोह मायाया जाले तःक्यंका च्वनेमज्यू । सुख तिके यायेत मोक्ष लाइगु लंपुइ वनेमाः । थथेयाना क्रमशः अभ्यास याना वनेवलय् मनय् छगू अनौठो प्रसन्नताया अनुभूति जुइ । उत्साह व विश्वास याना वसा जक सिद्ध जूवई । अले मनय् सन्तोष, संयम, विवेक आदि दयावई ।

भीसं थौंन सीकेमाःगु दु कि भीके दुने व पिने निगू प्रकारया शत्रु दया च्वनी । पिनेया शत्रुं सिकं दुनेया शत्रुं अपो दुःख विया च्वनी । दुनेया शत्रुयात् कोत्यले फःसा पिनेया शत्रु स्वतः लिचिला वनी ।

त्रिविधं नरकस्यदं द्वारं नाशनमात्मनः

कामक्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेततत्रयं त्यजेत् ।

थथे धका जगतगुरु शाक्यमुनि बुद्ध भगवानं अर्ति कना विज्याःगु दु ।

गुलि गुलि भीगु अन्तस्करण बाँलाना वनी, उलि उलि भीति सुख सन्तोषया अनुभूति दयावइ । मन सन्तोष जुइगु तःधंगु उपलब्धी खः । न्त्याको दःसाँ मगासे थःया सिकं उच्चकल पिनिगु सुख भोगं लालसा याना व सुख

लायेगु स्वइ । थथे लोभलालचा गुलि तक्क यायेगु ? न्त्याको लोभलालच याःसां गाइमखु । थःया सिकं नीचकुल पिनिपाखे दृष्टि तया स्वत धासा थःतः भाग्यमानिम्ह धकाः खनी । थःत गथे सुख सयल जुइगु ईच्छा जुई अथेहे कतः यातनं जुइ । सार्वजनिक हित जुइगु ज्याय् लगेजुया थःत व कतःयात नं सुख जुइगु ज्या यायेमाः ।

भी मनुष्यजुनि कीटपतङ्ग पशुपक्षी आदि तिर्यक योनिया चौरासी लाख जुनि चाहिला अति दुःखमय जीवन पारयाना वयापिं खः । आः भीपिं सर्वज्ञान सम्पन्न कर्तव्य अकर्तव्य निर्धारण यायेत सामर्थ्य विवेकयुक्त मनुष्य जुनि जन्म जू वःगु खः । थुजागु सुअवसर भीसं घौपलख हे वर्यथ् छ्वयेमज्यू ।

थःथःगु शरीर स्वस्थ याना तयेमाः । शरीर अस्वस्थ जुल धाःसा छुं ज्याखं नं प्राप्त याये फैमखु । उकिया लागी अर्थया नं आवश्यक जूवहरुलिं अर्थोपार्जन याये माःगुनं जुया वइ । थःगु पवित्र परिश्रमया आर्जनयात नाला कायेमाः ।

मेगु पाखे छकः दृष्टिगत याये, भी मध्ये सुनासुनां थौतकया जीवनय् मोज मज्जाय् जीवन हनाच्वन अथवा इन्द्रिय संयम मयासे भोग विलासय् मस्त जुया दुःखमय जीवन हनाच्वन । थःगु सदाचार मर्यादायात वास्ता मयासे अमूल्य जुनियात वर्यथ् फुकाच्वन । धन सम्पत्ति धैगु ला दया वइ, मदया वनीगु व्यावहारिक चक्र खः । धन मदुगु यात क्षीन धाइमखु । व्यभिचारीं क्षीन जुलधाःसा मभिंगु गती लाःवनी । छलकपट याना आर्जन याःगु धन सदां तिके

भिजन टूर्स एण्ड ट्राभल्सले नेपाली श्रद्धावानहरूको लागि थाइत्याण्ड, वर्मा, श्रीलंका तथा चीन जस्ता

**Through**

बैद्ध देशहरूको तीर्थ यात्रा जान इच्छुक श्रद्धावान महानुभावहरूले सम्पर्क गर्नुहोला ।

सम्पर्क : ज्ञानुराज शाक्य, प्रणय श्रेष्ठ

**Vision TOURS & TRAVELS (P.) Ltd.**  
(A Quality Tour Operator in Nepal)

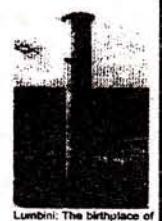
PO BOX: 10666 THAPATHALI, KATHMANDU, NEPAL

TEL: 244114, 258326, FAX: 977-1-244114/524588

Email: vision@wlink.com.np, Website: www.vstiontours.com

- Inbound Tour & Outbound Tour
- Air Ticketing

- Cultural & Religious Tour
- Hotel Booking





जुईमखु । अजागु व्यवहार याः मह गुबलेन सुथां लाइमखु । कतःपिन्त डाह रिस, राग मयासे थःगु पवित्र हि चःतिया कर्माईयात सन्तोष जुया संयमी जीवन हना च्वनेमा । धया तःगु नं दु-सन्तोषी सदां सुखी, असन्तोषी सदां दुखी ।

थौं कन्हे भौतिकवादया चरम सिमाय् थ्यंपि राष्ट्र्या विलासमय वातावरण व्यापक जुया वयाच्वन । असन्तोषीयात सन्तोष जुईमखु । मेमेगु विलासया चाहना याना हइ थःगु कर्तव्यया चिन्तन मनन् याना मानव धर्मानुसार जीवन हना च्वंसा जन्मया सार जुइ । थःगु स्वार्थसिकं परहित जुइगु ज्या यायमा । थौहे मानवताया तःधंगु धर्म खः धका भगवान् बुद्धं आज्ञा जुया विज्यागु खः । धजाःगु ज्याखं आदर्शमय जीवन हने फै ।

भीसं छुं छखा छेया विचार याये, व छेया हामा या आज्ञाकथं थःपरिवारं नियमित रूपं माने यायमा । यदि अथें हनावना मयासे थः थःगु मनोमालिन्य ज्या यात धाःसा थः ल्वापुपाखें थः याकनं नाश जुयावनी । छेया नायो (हामां) नं थःगु छेया व्यवहार बालाका तयेमा ।

प्राणीपिनिगु शरीर (अवयव) पृथ्वी, जल, तेज वायु व आकाश थुलि पञ्च महाभूत दुरु खः । उकी मध्ये पृथ्वीया भाग अपो दुगुलि पार्थिव शरीर धका धया तःगुखः थौं धर्ती गुलिनं खाद्यपदार्थ, वनस्पती आदि दया चंगु व फुक्क पृथ्वीं सृष्टि जूगु खः । उकिं पृथ्वीयात् माता धका माने यायेमा: गु खः ।

गुलिं मनुष्य सत्त्वगुण विवेकी, गुलिं रजोगुण क्रोधिं, तमोगुणं-प्रमादि जुइ । सुयागु नं निन्दा चर्चा मयासे जुइमा । दुर्भावनां भीत दुनें दुनें स्यंका च्वनी व अर्धोपतन जुया वनी उकिं अप्रमादी जुइ फयकेमा ।

प्राणीयाके चंगु मिखा, न्हाय् म्हुतु, न्हाय् पं व छ्यंगू (वर्ण) या तत्वनापं न्यागु इन्द्रिययात ज्ञानेन्द्रिय धाई । अथेहे ल्हाः, म्ये, तुति, मलद्वार, मुत्रद्वाराया तन्तुयात कर्मेन्द्रिय धाइ धका धयातल । थजाःगु मुख्य इन्द्रिययात दुर्भावनाय् मछ्से सदभावना तयेमा । थुपि इन्द्रिययात वशय् तयेगु तःसकं थाकु । मृग तयूत गँया खंगवः न्यने यया ध्यान विया न्यना च्वनी । वहे गँया खंगवलं शिकारी खिचायात धानाः तःगु गँया खंगवलं ज्यान वनी । लाज्चातय् मतया जः योगुलि उकीहे दुविनां सिना वनी । भम्वःतय् स्वाँया रस कायेत अति आसक्त जुइ । व स्वाँ वहनी क्यकुना रस कावः वम्भ भम्वः पिहाँ वय् मफया सिनावनी ।

न्या थःत यःथें च्वंगु बल्द्ध च्वंगु लां याना प्राण तोते माली । थथे न्यागु इन्द्रियया रूप, रस, गन्ध, स्पर्श, शब्द मध्ये छगु न छग्या वशय् लात धाःसा मृग, लाज्चा, भम्वः, न्या आदिं जीवन तोता वनी थें भीपिनं साःसाःगु नयेगु, बाँबालाक पुनेगु, मोहित जुइगु म्ये न्यनेगु, बास नतुनेगु, आलिङ्गन यायेगुलि आसक्त जुई । अजाःगु पाखे बचे जुइत होस तया जुइमा ।

शास्त्रय् धया तःगु नं दु :-

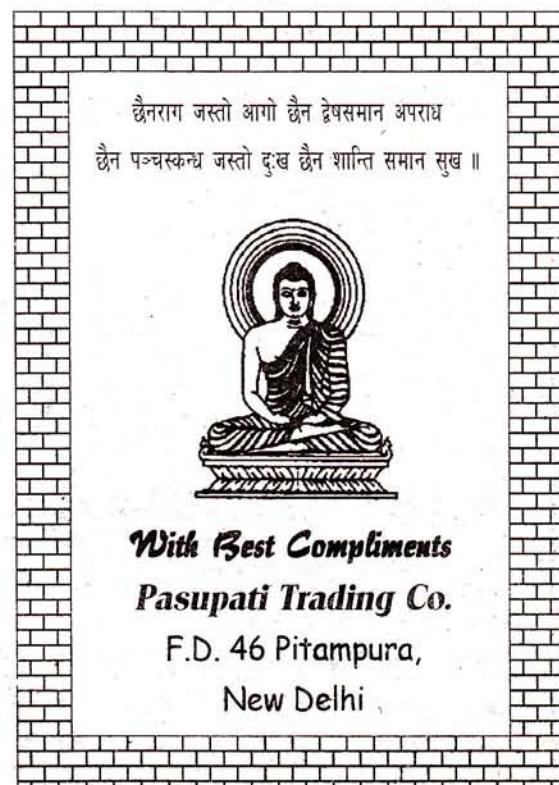
आपदां कथितःपन्धा इन्द्रियाणाम् संयमः ।

तज्जयः संपदां मारी येनेष्टं तेत गम्यताम् ।

इन्द्रिययात वशय् तयेगु आपत्तिया लँय् मवनेगु खः ।

सद् विचार व भिंगु भावनां यानां ज्या यात धाःसा भिं जुयावइ । सद् भावनां अभ्यास याना वंसा मनय् छगु प्रसन्नताया अनुभूति दयावइ । हथाय् मचासे उत्साह व विश्वास यानावन धाःसा अवश्य सिद्ध जुयावई ।

बोधिनाथं नमस्कृत्वा शाक्यसिंहं जगतगुरु संसार सागरतारं बोधि मार्गो पदंसकम् ।





# DEVELOPING THE RIGHT VIEW OF THINGS

□Dr. Ganesh mali

Right view is here meant to denote the true understanding of things around us. It is way of life to look at things as they really are, neither more nor less, to gain the right view of things.

Different people have different thoughts about different things in life, about different problems in life and not all of them are essentially correct. In fact, there is one right view, not several right views about a particular things, situation or a problem.

Usually people acquire wrong views, entertain wrong views because they like such views and they delude themselves to believe that whatever they are saying or doing is right. In fact most of them do sincerely believe themselves to be right or correct whereas actually they may be wrong.

People are not born with wrong views of things. Their minds at birth are like clean slates full of ignorance. As they grow up it is the society that writers wrong views in the slates of their minds, so that in course of time so many false are already written that hardly any place will be left for the right views. The wrong views have got to be erased before right views can be written on them, but unfortunately, at old age, some of the wrong views are deeply engraved due to constant practice, that it becomes almost impossible to erase them out. **So it is essential that the aspirant who intends to develop the right views of things should start doing so right from an early stage in life.** Parents who are aware of the harmful consequences of wrong views should strive to build up right views in their children from as an early age as possible.

How can right views of things be developed? Different learned persons may have different ideas about it. Here an attempt is being made, based on personal experiences, to introduce a very simple way of cultivating right views.

## Principal 1. Observation

In course of your daily activities, **use all your sense organs to observe the events** going on in your home and your surrounding. Observe also the objects in your surrounding. events here is meant anything happening, any movement, any incident or any change that comes your notice.

## principal 2. Reflection

Set aside some time, about 45–60 minutes daily, morning or evening, according to your convenience, during which you select a quiet corner somewhere and sit down and reflect calmly over what you have observed. **Think as slowly as possible, taking one things at time without hurrying your thoughts, keeping your mind in as perfectly a clam state as you can.** Breathe slowly. Think calmly over the events as a disinterested observer avoiding any emotional upsets. Think on (a) how events occur (b) how they are interrelated (c) how objects change, how things arise and pass away. You may keep your eyes half opened or closed as you wish, but you should not look in different directions.

## Principal 3. Study

**For better understanding yourself and your surrounding go through some science books in your leisure time.** Science helps you to understand the what, why and how of things in your environment. Science also helps you think objectively. Go through some books in psychology to better understand the functioning of the human mind.

## Principal 4. Attitudes

**Mind your attitudes. Develop scientific .Keep your mind open, alert and unbiased . Develop free thinking and keep your judgment suspended.** Do not jump suddenly to conclusions. Do not believe on anything because the books say so, or because a great person says so, but think and think until everything becomes clear in your mind.

## Principle 5. problems and quarries.

After being well versed in the above principles, a point will come when you will realize that you can now **use your mind in a creative way to tackle problems by yourself;** bend your mind towards finding answers to some basic problems in life. For example, (a) What is the purpose of life? (b) What is the best way to remain happy? (c) What are the good actions that leads one to happiness, and what are the bad actions that leads one to sorrow? (d) What is suffering in life? What are its causes? How can it be removed? (e) Why is there no peace in the human society? What can be done to make peace prevail? etc, etc.

If you feel it worthwhile, you may take recourse to books to help you find the answers. But always remember to keep the mind open, and think critically with scientific attitudes. Remember Buddha himself encourages us to think freely and critically.

## Principle 6. Avoid actions that disturbs mental calm

The aspirant for right views should deliberately avoid all actions by body speech or mind, that disturbs the calm and peace of the mind, and render clan thinking and concentration impossible. For example, killing, stealing, committing adultery, bearing false witness, using drugs and Liquors, using harsh words, slandering others, frivolous talks and gossips, bearing ill-will and envy, being too covetous - all these lead to a restless state of mind. On the contrary the aspirant should develop the virtues that lead to calm and peace of mind.

Living according to the six principles given above will help us to acquire right views.

Right views are essential not only for understanding oneself and one's environment, but also for rightful living, for living happily and peacefully, and for successfully solving problems in life. Wrong views lead us to failure, sorrow and suffering in life. Without right views we cannot even make good use of whatever resources we have. Wrong views lead us to misuse of money and power. So, by all means, a wise person should cultivate right views and abandon wrong ones.



# IMPACT OF BODDHISM IN TOURISM.

□ Gautam Jyapu  
Veluvanaram, Thecho

According to Buddhism, none. In this world out of suffering and they practice to be, tension free, pain free, bores free. For these purposes people being tourist use to visit, use to meditate, use to enjoy catching natural sceneries, use to search peace and hospitality. Buddhison can help to achieve such wills.

Advance Learner's Dictionary defines tourism as—"Business of providing accommodation and service for tourists" Where as tourist is—"Person who is traveling or visiting a place for pleasure". It is vivid that tourist is one who goes some. Place for pleasure". It is vivid that tourist is one who goes some. Places for re-creation or business. Tourist Scholars open that people use to travel for a Nepal. Purposes like re-creation, study, treatment, business, pilgrimage etc. How ever, the concern goes to happiness, knowledge and satisfaction. The matters can be enjoyed by enlightened ones like Buddha.

For recreation people use to travel new and beautiful places. Since, Buddha's time, Sangha had and have, been dwelling in peaceful environment – river basins, forest, and hillsides. Where they're to full support of nature-doing hobble works maintaining the nature natural. Hence, it helps to preserve and love nature. It is highly required for tourism development. Tourists need utmost service. For it prompt and loyal noble hosts are needed. The Sangha and laymen with noble, paths always use to work sincerity ad loyally, help guests with great hospitality which are the habitués of Buddhists. Such service and hospitality provide re-creation to the tourists. More over, they help the visitors to be noble and satisfied. Peaceful places are good for medical purpose too.

Quest of knowledge never ends. For the travelers purposing knowledge ad treatment, Vipassana. Meditation centers, Universities like Nalanda, Places like Lumbini, Buddha Gaya, Saranath and Kusinagar (birth place, enlightened

place, Dhamma chakra pravartan place relieve place of Buddha respectively), relic engraved stapes, peace pagodas, monasteries through out the world, etc can be the destination. Those places help to increase pilgrimage (tourism) as well as peace.

It is not latent that the world is mangled into war, terrorism and destruction Definitely it's given negative impact in tourism industry as weel. China's tourism was affected by SAARS, Nepal's tourism is by govt - mauist war, srlaka's is by govt - Tamil Tiger war, like wise in foreign countries. It has proved that courtesies services and natural sceneries are the secondary factors for tourism; peace and noble hospitality are, the primary requires. Buddhism always preaches ad practices only only good, virtues for peace and prosperity. It effaces anger, fear, conspire, (enspiray), war, discrimination and domination. It cultivates and exchanges benevolence, peace, hospitality, welfare, well wish, mutual-help preparing each ad every person practically and mentally. Visitors can enjoy with the nature and hospitality where there is Buddhism cultivation.

When Buddha was in the earth, Ve. Always used to see to whom Venerable could uplift through (miracle) divine power and used to guide them to achieve enlightenment. So as the Buddhists always work in favor of other people. They provide then peace, happiness serving the services of benevolence welfare serving the services of benevolence welfare and hospitality,. These matters are the backbone of tourism. Getting noble services, tourists use to visit time and again. Local Nepal, then, get job and can be self-independent. Business develops like metal, wood and other Buddhists handicrafts in Nepal.

At the contest of decreasing tourism industry in the world, it seems deserve and necessary to step on noble paths that Buddha pioneered to preserve and uplift to only tourism but also peace and mutual co-operation in the world

"Bhavatu Subba Mongolian"





## बौद्ध गतिविद्या

### आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपूजा धर्मदेशना

२३ भाद्र, स्वयम्भू । आनन्दकुटी विहार स्वयम्भूमा येया पुन्हीका दिन मासिक बुद्ध पूजा-धर्म देशना, दान प्रदान एवं भोजन कार्य अद्वालु उपासक उपासिकाहरूको उपस्थितिमा सम्पन्न भयो । आनन्दकुटी विहारका प्रमुख, विहार गुठीका अध्यक्ष एवं आनन्द भूमिका प्रमुख सल्लाहकार आचार्य भिक्षु कुमार काशयप महास्थविर समक्ष पञ्चशील प्रार्थना पश्चात् बुद्ध-पूजा भएको थियो भने धर्म देशना गर्नुहुँदै अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाज, लुम्बिनीका अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविरले भगवान् बुद्धको उपदेशले व्यवहारिक जीवनलाई सुखी आनन्दित तुल्याउन ठूलो मार्ग निर्देशन दिइराले हुन्छ र हामीले पनि बुद्धोपदेशलाई दैनिक व्यवहारमा एकपछि अर्को गर्दै उतार्ने प्रयास गर्दौ भने जीवनमा सुख शान्ति छाउदै जाने हुन्छ र यसेबाट जीवनको सार्थकता प्रिष्ठै जाने हुन्छ भीमी उहाँले बताउनुभयो । साथै उहाँले श्रीलंकाको अमरपुर निकायका दिवंगत महानायक श्रद्धेय मदिहे पञ्चासिह महास्थविरको योगदान बारे पनि चर्चा गर्नुभयो । त्यसबेला उपस्थित सम्पूर्ण भिक्षु, श्रामणेर अनागारिका एवं सम्पूर्ण उपासक उपासिकाहरूलाई जलपान-भोजन व्यवस्था कार्यक्रम आनन्दकुटी विहार दायक सभाको व्यवस्थापनमा सम्पन्न भयो ।

### मैत्री श्रेष्ठात सम्पन्न

२४ श्रावण, बेनी । ज्ञानोदय बुद्ध विहार, बाग्लुङ र म्याग्दी बौद्ध संघ, बेनीका उपासकोपासिकाहरूकाबीच बेनी बजारको चैत्य परिसरमा मैत्री भेटघात सम्पन्न भयो । भिक्षु सम्यक् सम्बोधि प्राणपुत्र र भिक्षु बोधानन्दको पनि उपस्थिति रहेको सो कार्यमा बुद्धपूजा, धर्मदेशना, ज्ञानमाला भजन, प्रश्नोत्तर, बुद्धकालीन घटनाहरूलाई अभिनयमा प्रस्तुति आदि रचनात्मक कार्यक्रम म्याग्दी बौद्ध संघका सचिव याम शाक्यद्वारा संचालन भएको थियो ।

### गुंला धर्मदेशना सम्पन्न

१२ भाद्र, ललितपुर । सिद्धार्थ विश्वविद्यालय जेष्ठवर्ष महाविहार परिषदको आयोजनामा ललितपुर-१२ स्थित जेष्ठवर्ष महाविहार ज्यावहा: बहिको प्राङ्गणमा बुद्धसंवत् २५४७ गुंला १ महिना सिद्धार्थ विश्वविद्यायका अध्यक्ष श्रद्धेय भिक्षु डा. सुनन्द महास्थविरबाट बुद्ध र धर्मपद अड्कथा विषयमा भएको धर्मदेशना प्रवचनको समापन समारोह सम्पन्न भयो । धर्मदेशना प्रवचनमा उपस्थित नियमित १५० जनाभन्दा बढी सहभागी उमानन्दभूषि

उपासकोपासिकाहरूले धर्मोपदेश कार्यक्रमलाई सार्थक कार्यक्रमका रूपमा लिएका छन् ।

साथै धर्मदेशना कार्यक्रमभर नियमितरूपमा ज्ञानोदय भजन खलबाट बुद्ध भजन र अन्य विहारबाट आएका प्रतिष्ठित भजन खलहरूबाट विशेष दिनहरूमा ज्ञानमाला भजन प्रस्तुत गरिएको कुरा डा. ऋष्टि रत्न स्थापितबाट थाहा हुन आएको छ ।



### गण विहारमा ज्ञानमाला भजन सम्मान कार्य

१८ भाद्र, काठमाडौं । नेपालका संघनायक भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविरको सम्मापनित्वमा गण महाविहारमा मासिक बुद्धपूजाको कार्यक्रम अन्तर्गत ज्ञानमाला भजन सम्मान कार्य सम्पन्न भयो । जु़ुभाइ शाक्य, आशालाल, दिव्यरत्न ताम्राकार, सरोज ताम्राकार तथा सुश्री अनार ताम्राकारलाई विशेष सम्मान स्वरूप स्वयम्भू स्मृति चिन्ह एवं अन्य उपहार प्रदान गरियो । एउटै परिवारका तीनजनालाई ज्ञानमालाको क्षेत्रमा यसरी एउटै सभामा सम्मान गरिएको यो पहिलो अवसर भएको कुरा थाहा हुन आएको छ । भिक्षु शोभितको संयोजकत्वमा सम्पन्न सो समारोहमा दिव्यरत्न ताम्राकारले आफ्नो मन्तव्य प्रकट गर्नुभयो ।

### धर्मकीर्ति शिल्प. शील बुद्धगिलकर्णलाई

२० भाद्र, काठमाडौं । २५९२ औं धर्मचक्र दिवस तथा गुरुपूर्णिमाको उपलक्ष्यमा संचालित अन्तर निम्न माध्यमिक बौद्ध हाजिरी जवाफ प्रतियोगितामा बुद्धगिलकर्ण हाइस्कूल प्रथम, श्री ५ रत्न राज्यलक्ष्मी मा.वि. द्वितीय, नेचर बोर्डिङ हाइस्कूल तृतीय तथा गीतामाता मा.वि.ले सान्त्वना स्थान प्राप्त गरेका थिए । विजयी विद्यार्थीहरूलाई प्रमुख अतिथि अनागारि



का धम्मवतीले पुरस्कार प्रदान गर्नुभयो । धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठीको आयोजनामा सम्पन्न सो कार्यक्रम इन्द्र कुमार नकर्मीको संयोजकत्वमा भएको थियो ।

### **मथुपूर्णिमाको उपलक्ष्यमा रक्तदान सम्पन्न**

२४ भाद्र, बेनी-म्यागदी बौद्ध संघको आयोजनामा संगमचोक बजारमा खुल्ला रक्तदान कार्यक्रम आयोजना गरिदा २७ जना महिला र ५६ जना पुरुषले रक्तदान गरे । संघका अध्यक्ष यजनलाल शाक्यको सभापतित्वमा भएको सो कार्यक्रममा नेपाल रेडक्रस जिल्ला शाखा म्यागदीका उपाध्यक्ष मुक्ति रोका मगर, बाग्लुङ रक्त संचार केन्द्रका अध्यक्ष विश्वनाथ रेग्मीले मन्तव्य व्यक्त गर्नुभयो । कार्यक्रम संघका सचिव याम शाक्यले संचालन गर्नुभएको थियो । विभिन्न श्रद्धालुहरूबाट प्राप्त आर्थिक, भौतिक एवं नैतिक सहयोगले संचालित सो कार्यक्रममा संकलित रगत बाग्लुङ रक्त संचार केन्द्रमा जम्मा गरिएको छ ।

### **महासंघलाई संघदान सम्पन्न**

२७ भाद्र, बुढानिलकण्ठ-काठमाडौं । नेपालका संघनायक भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविरको समुपस्थितिमा श्रद्धेय भिक्षु महासंघरत्नलाई सश्रद्धापूर्वक संघदान कार्य धार्मिक विधि अनुसार सम्पन्न गरियो । सोही बेला अनागारिका संघलाई पनि संघदान गरिएको थियो । धर्मश्रद्धा विषयना केन्द्रको आयोजनामा साधक-साधिकाहरूको सहभागितामा सम्पन्न सो धार्मिक कार्यमा उपस्थित सम्पूर्ण भिक्षु, श्रामणेर तथा अनागारिकाहरूलाई दान पछि भोजनको प्रवन्ध गरिएको थियो । भिक्षु संघबाट आशिर्वाद पाठ सम्पन्न भएपछि अखिल नेपाल भिक्षु महासंघलाई रु. १२,००० र अनागारिका संघलाई रु. १०,००० प्रदान गरियो ।

### **दि. पञ्चासिंह महास्थविरको स्मृतिमा शोक संग्रह ।**

२८ भाद्र, काठमाडौं । अमरपुर निकायका महानायक श्रीलंकाका अति प्रसिद्ध श्रद्धेय दिवंगत मदिहे पञ्चासिंह महास्थविरको योगदान र व्यक्तित्वको गुणानुसरण गरी उहाँको निर्वाण कामना गर्दै गण महाविहारमा नेपालका संघनायक भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविरको सभापतित्वमा शोक सभाको आयोजना गरियो । सो सभामा धर्मोदय सभाका अध्यक्ष भिक्षु अश्वघोष महास्थविर, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका उपाध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर, भिक्षु विमलानन्द महास्थविर, भिक्षु शोभित, अनागारिका संघका अध्यक्षा अनागारिका धम्मवती, आनन्द कुटी विहार गुठीका उपाध्यक्ष न्हुच्छे बहादुर वज्राचार्यले दिवंगत महानायक महास्थविरको व्यक्तित्व, कृतित्व एवं बुद्ध शासनिक योगदानको बारेमा चर्चा गर्नुभयो ।



**श्रेष्ठ महानायक मदिहे पञ्चासिंह महास्थविर**  
श्रीलंकाको वजिराराम विहार र वजिराराम धर्मायतन भिक्षु तालिम केन्द्रका संस्थापक, श्रीलंका अमरपुर निकायका सभापति श्रद्धेय महानायक भिक्षु मदिहे पञ्चासिंह महास्थविर ९० वर्षको उमेर मा गत भाद्र ५ गतेका दिन देहावसान हुनुभयो । व्यक्तित्व निर्माण र विकार विना देशको सर्वाङ्गीन विकास हुनै सबैदैन भन्ने मान्यताका धनी, श्रीलंकामा अति प्रसिद्ध एवं पूजनीय व्यक्तित्व उहाँ भन्नेले शासन सेवक समितिको स्थापना, पालि शब्दकोषको निर्माण, त्रिपिटक धर्म शब्दकोष निर्माण, बुद्ध शासन-मिशन सभाको गठन, धर्म विजय संस्था, तरुण शक्ति स्थापना तथा भिक्षुहरूलाई परदेश पठाउने कार्यमा ठूलो योगदान पुऱ्याउनु भएको थियो । उहाँ भन्ते सन् १९५५ मा अमरपुर भिक्षु संघको उच्च पदबी महानायक पद तथा म्यानमार सरकारबाट अग्रगमहापण्डित पदबीबाट विभूषित व्यक्तित्व हुनुहुन्छ । यसरी नै नेपालको बुद्ध शासनबारे चिन्तित उहाँले नेपालको बुद्ध शासनिक क्षेत्रमा पनि योगदान पुऱ्याउनु भएको छ । उहाँ आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्द महानायक महास्थविरका गुरुभाई हुनुहुन्यो भने उहाँकै आचार्यत्वमा नेपाली तरुण भिक्षुहरू भद्रिय, आनन्द, शोभित र उपतिस्सले बुद्धधर्मको अध्ययन गर्नुभएको थियो ।

### **पोखरामा प्रवचन सम्पन्न**

१० आश्विन, पोखरा । धर्मशीला बुद्ध विहारमा धर्मशीला विद्वत्वृत्तिको आयोजनामा प्रवचन कार्यक्रम सम्पन्न भयो । विद्वत्वृत्तिका अध्यक्ष भिक्षु श्रद्धानन्दको सभापतित्वमा सम्पन्न सो प्रवचन कार्यक्रममा प्रथमवार धर्मशीला विद्वत्वृत्तिद्वारा सम्मानित व्यक्तित्व भिक्षु कोण्डन्यले बुद्धको उपदेश वर्तमान द्वन्द्वात्मक परिस्थितिमा अभ बढी उपयोगी रहेको कुरा प्रकाश पार्नुभई प्रवचन गर्नुभयो । उत्तममान बुद्धाचार्यबाट संचालित सो कार्यक्रम चियापन पछि समाप्त भएको थियो ।

### **वर्तमान द्वन्द्वस्थिति समाधानमा बुद्ध शिक्षाको उपायपक्ष विषयक गोष्ठी सम्पन्न**

१३ आश्विन, काठमाडौं । नेपालका लागि युरोपियन युनियनका प्रतिनिधि Rudiger Wenk को प्रमुख आतिथ्यत्वमा वर्तमान नेपालको द्वन्द्वस्थितिमा बुद्ध शिक्षाको समाधान विषयक एक गोष्ठी सम्पन्न भयो । नेपाल बौद्ध



अध्ययन समाजका अध्यक्ष गौतम वीर वज्राचार्यको सभापतित्वमा संचालित सो सभामा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका सचिव भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर, खेन्द्रो वागेन्द्रशील तिमिल्सिना, बौद्ध अध्ययन विभाग, वि.वि. का विभागीय प्रमुख डा. नरेशमान वज्राचार्य, डा. भद्ररत्न वज्राचार्य, प्राध्यापक आशाराम शाक्य र पुण्यप्रसाद पराजुलीले बेगलावेरलै विषयमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो । बौद्ध अध्ययन समाजको आयोजनामा प्रज्ञा प्रतिष्ठानको हलमा भएको सो गोष्ठी समाजका सदस्य धर्म सुन्दर वज्राचार्यले सन्वालन गर्नुभयो ।

### थाइ संघराजा सोमदेत् जाणसंवरको १०औं जन्मोत्सवमा बेपाली प्रतिनिधिको सहभागिता

१५ आश्विन, बैंकक । थाइल्याण्डका श्रद्धेय संघराजा

सोमदेत् फ्रा जाणसंवर संघ सकल परिणायक महास्थविर को १०औं जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा विशेष दुइदिने धार्मिक समारोहको आयोजना गरियो । विभिन्न देशका प्रतिनिधि सहभागी रहेको सो समारोहमा नेपालवाट अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका उपाध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर तथा

सचिव भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले प्रतिनिधित्व गर्नुभई अ.ने.भि. महासंघबाट पनि पालि भाषामा अभिनन्दन ताप्रपत्र सम्प्रमान प्रदान गरिएको थियो । उहाँहरूसँगै कपियकारक भई राजा शाक्य र रत्नभक्त डंगोल जानुभयो । उहाँहरू १७ गते नै काठमाडौं फर्किसक्नु भएको छ ।

### शश्राङ्कर परित्याग दिवस सम्पन्न

१८ भाद्र, कीर्तिपुर । शान्तिको कामना नेपाली मात्रको चाहनालाई यथार्थता दिने उद्देश्यले कीर्तिपुरको चिलन्चो विहारमा विजया दशमीलाई शस्त्रअस्त्र परित्याग दिवसको रूपमा मनाउनु पर्ने जनचेतनालाई माथि उकास्न यौटा सभाको आयोजना गरियो । केन्द्रिय दायक परिषदको आव्वानमा सम्पन्न सो सभा बाबुराम महर्जनको सयोजकत्वमा शस्त्र परित्याग समितिको तत्वावधानमा भएको थियो ।

### विश्व शान्तिमा ध्यान शिविर

१९ आश्विन, काठमाडौं । विश्व शान्ति विहारमा संचालित विश्व शान्ति बौद्ध शिक्षायमा अध्ययनरत श्रामणेर तथा अनागारिकाहरूलाई विहार प्रमुख भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर

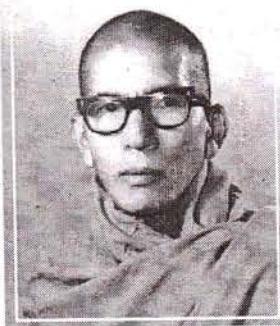
**शान्तिमुद्देश्यको**

को अनुशासकत्वमा दशदिने ध्यान शिविर सम्पन्न भएको छ । शिक्षालयको वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत बौद्ध र बृद्धर्म सम्बन्ध बौद्ध हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता पनि सम्पन्न भयो । सो प्रतियोगिता शिक्षायबाट एस.एल.सी. उत्तीर्ण गरिसकेका श्रामणेर अनागारिकाहरूले संचालन गरेका थिए । यसरी नै विद्यार्थीहरूबीच 'विद्यार्थी जीवनमा ध्यानको महत्व' विषयक वक्तृत्व प्रतियोगिता आश्विन ९ का दिन सम्पन्न भयो भने 'प्रव्रजित जीवनमा अनुशासनको महिमा', 'सफलताको सूचक-सम्यक व्यायाम' र 'अल्पीपन एक रोग हो' विषयक निवन्ध प्रतियोगितामा क्रममा श्रामणेर खेमिक, श्रामणेर अमतो र श्रामणेर महिन्दो प्रथम भएको छन् । शिक्षालयका प्रव्रजित विद्यार्थीहरूलाई सुपरिवेक्षक भिक्षु बोधिज्ञानको नेतृत्वमा पोखरामा पाँचदिने शैक्षिक भ्रमण पनि लगाएको थियो ।

### संघउपब्रायक भिक्षु बुद्धघोषको ८४औं जन्मोत्सव

१९ आश्विन,

ललितपुर । नेपालका श्रद्धेय संघ उपनायक एवं अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष, नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाका शिक्षाध्यक्ष अग्रगमहा सद्भम्म जोतिक धज भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरको दृश्य औ शुभ जन्मोत्सव धार्मिक विधिपूर्वक सुमङ्गल बौद्ध संघको आयोजनामा सम्पन्न भयो ।



### श्रामणेर उत्तमो बेपाल भाषामा प्रथम

विश्व शान्ति बौद्ध शिक्षालयबाट यसपाली एस.एल.सी.परीक्षामा नेपाल भाषा लिई सबैभन्दा बढी ७९, अझ प्राप्त गरी श्रामणेर उत्तमो उत्तीर्ण हुनु भएको छ । उहाँ अस्ति भखैरै मात्र बृद्ध, बृद्धर्म र बौद्ध दर्शनको अध्ययनार्थ म्यानमार प्रस्थान गर्नुभएको छ । स्मरणीय रहोस् गत वर्ष पनि विश्व शान्ति विहारकै श्रामणेर ज्योतिकले नेपाल भाषा विषय लिई उच्च अझ प्राप्तगरी उत्तीर्ण भएका थिए ।

### अनागारिका धर्मविजयालाई विद्यावारिती

अनागारिका धर्मविजयाले भारतस्थित मगध विश्वविद्यालयबाट "बौद्ध जगतमा नारी समानता" विषयमा विद्यावारिती हासिल गर्नु भएको छ । उहाँलाई धर्मकीर्ति विहारमा सार्वजनिक रूपमै अभिनन्दन पनि गरिएको छ । उहाँ हाल किप्पोल विहारमा बसी धर्म प्रचार-प्रसार गर्दै हुनुहुन्छ ।

स्मरणीय रहोस् हालसम्ममा भिक्षु सुनन्दले अमेरिका, भिक्षु सुगन्धले बेलायत, अनागारिका अनोजा र अनागारिका धर्मविजयाले भारतबाट विद्यावारिती हासिल गर्नुभएको छ ।

## निबन्ध प्रतियोगिताको ब्रतिजा प्रकाशित

२२ अश्विन, विश्वशान्ति विहार काठमाडौं। विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालयको आयोजनामा गत भाद्र २७ का दिन सम्पूर्ण नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाका विद्यार्थीहरूकाबीच भएको "युवा वर्गका लागि बौद्ध परियति शिक्षाको आवश्यकता" विषयक निबन्ध प्रतियोगिताको परिणाम प्रकाशित गरिएको छ। १४ जना विद्यार्थीहरूले भाग लिएको सो प्रतियोगितामा अमिर शाक्य (स्वतन्त्र) प्रथम, कीर्तिपुर परियति केन्द्रका सुदूरशन नापित द्वितीय, दीपकर परियति शिक्षालयका रचना शाक्य तृतीय तथा शाक्यसिंह परियति शिक्षालयका शान्ति महर्जनले सान्त्वना स्थान प्राप्त गरेका छन्। सो प्रतियोगिताको मुल्यांकन भिक्षु कोण्डन्य, डा. गणेश वहादुर माली र विरल मानन्द्धर ले गर्नु भएको कुरा संयोजक एवं शिक्षालयका सुपरिवेक्षक भिक्षु बोधिज्ञानबाट जानकारी प्राप्त हुन आएको छ। साथै विजयी विद्यार्थीहरूलाई यही १५ गते एक समारोहकाबीच पुरस्कार वितरण गरिने समाचार थाहा हुन आएको छ।

## भक्तपुरमा २९ लाई श्रामणेरप्रवर्ज्या दीक्षा प्रदान

२२ अश्विन, भक्तपुर। थाइल्याण्डका संधराजा फा सोमदेत ज्ञाणसंवर संघ सकल परिणायकको ९० औ जन्मोत्सव को पुनीत उपलक्ष्यमा श्रामणेर दीक्षा गराउने योजना मुताविक मुनि विहारमा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका उपाध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरको उपाध्यायत्वमा विभिन्न क्षेत्रका २९ जना कुलपुत्रहरूलाई श्रामणेर-प्रवर्ज्या दीक्षा प्रदान गरिएको छ। प्रवर्ज्या समारोहमा भिक्षुहरू राहुल, धर्ममूर्ति, कोण्डन्य, संधरक्षित, तथा श्रामणेरहरू प्रज्ञारत्न, अशोक र अस्सिजिले सहयोग गर्नुभयो भने अन्य आवश्यक व्यवस्था मुनि विहार दायक समितिले गरेको थियो। प्रव्रजित जीवन सरल छैन, बढी सजग र सतर्कतालाई ध्यान दिनुपर्छ, साथै प्रव्रजित हुनेहरूले भविष्यमा आफूहरूबाट पनि केही योगदान दिने तथा मातापिता हुनेहरूले पनि छोराहरू विदेश गएर ठूलो भएर आउला र घर लान प्रेरित गरौला भन्नेजस्ता सोच राखी

चरणबद्ध तवरको त्याग भावनालाई त्यागी सम्पूर्ण रूपमै बुद्ध शासनको लागि त्याग गरे भने भावनाको विकास गर्नुपर्ने कुरा मन्त्रव्यक्तिको क्रममा भिक्षु कोण्डन्यले बोल्नुभयो।

हाल भिक्षु धर्ममूर्तिले रेखदेखको अभिभारा वहन गर्नुभएको छ भने अन्य सम्पूर्ण व्यवस्थापन पक्ष मुनि विहार दायक समितिले गर्नेछ भने ती श्रामणेरहरूलाई केही महिना यहिं तालिम दिई थाइल्याण्डमा अध्ययनार्थ पठाउने कुरा थाहा हुन आएको छ। १० जना प्रव्रजित-श्रामणेरहरूलाई थाइल्याण्डमा बुद्ध बुद्धधर्म र बौद्ध संस्कृत अध्ययनार्थ लग्ने योजना तर्जुमा भए बमोजिम ३२ जनाको समूह केही महिना अगावै उता पुगिसकेका छन्। यस कार्यमा विशेषज्ञारी संयोजनको भूमिकामा भिक्षु विपस्ती धम्मारामो रहनु भएको कुरा थाहा हुन आएको छ।

## तिमिन्ज विहारहरूमा कठिन उत्सव

आश्विन	२४	गणमानविहार, खिचोखरी/कुटी विहार, कोटेश्वर
	२५	प्रणिधिपूर्ण विहार, वलम्बू
	२६	शाक्यसिंह विहार, ललितपुर
	२७	सुमङ्गल विहार, ललितपुर
	२८	मणिमण्डप विहार, ललितपुर
	२९	संघाराम विहार, क्षेत्रपाटी, ढल्को
कार्तिक	३०	खोकना बुद्ध विहार, खोकना
	१	सिघ: विहार, काठमाडौं
	२	ध्यान केन्द्र, संखमूल
	३	बुद्ध विहार, भृकुटी मण्डप
	४	पाटी विहार, ठिमी
	५	जितवन महाविहार, थानकोट
	६	श्रीकीर्ति विहार, कीर्तिपुर
	१२	बौद्ध संस्कृत विहार, भक्तपुर
	१३	बोधिचर्या विहार, बनेपा
	१५	चारुमति विहार, चाबहिल
	१६	ध्यानकृती विहार, बनेपा
	१७	टोखा बुद्ध विहार, काठमाडौं
	१८	विश्वशान्ति विहार, नर्धा बनेश्वर
	२०	आनन्दकृती विहार, स्वयम्भू
	२१	पूर्वराम विहार, धुलिखेल
	२२	याम्प महाविहार, ललितपुर

## कर्जामा व्याजदर

क्र.सं.	कर्जा	व्याजदर
१.	हायर पचेज	१५-१७
२.	औद्योगिक/धरेलु/हस्तकला	१४-१७
३.	व्यापार	१७-१७
४.	आवास	१६-१७
५.	सुरक्षण पत्रमा कर्जा (शेयर, सरकारी र अन्य सुरक्षण पत्रहरू)	१६-१७
६.	अन्य	
	क) निर्माण तथा ठेक्का	१७
	ख) वित्तीय जमानी (सेवा शुल्क २.५% लानेछ)	१७
	ग) विज फाईनान्स	१७
	शेयर धितो कर्जौ	+२

## पाटन फाइनान्स कम्पनी लि.



मानभवन, ललितपुर

फोन : ५५३१४७५, ५५५११०२

फ्याक्स : ५५४४२०६

G.P.O. Box : 8975, EPC 2285

E-mail : pfinance@wlink.com.np